

Rapport 2011:17

LÄNSSTYRELSEN
I STOCKHOLMS LÄN

Tillgång till tobak

En undersökning om anskaffning och attityder
bland gymnasieelever under 18 år i Stockholms län

Projektledare

Jonas Melinder
Olle Sjögren
Susanne Unger

Rapport 2011:17

LÄNSSTYRELSEN
I STOCKHOLMS LÄN

Tillgång till tobak

En undersökning om anskaffning och attityder
bland gymnasieelever under 18 år i Stockholms län

Foto omslag: Mel Rowling

Utgivningsår: 2011

ISBN: 978-91-7281-434-9

Enheten för sociala frågor, Länsstyrelsen i Stockholms län, tfn: 08-785 40 00

Denna rapport finns endast som pdf.

Fler exemplar kan laddas ner från vår webbplats

www.lansstyrelsen.se/stockholm

FÖRORD

Länsstyrelsen arbetar för att samordna och utveckla det tobakspreventiva arbetet i länet. En prioriterad fråga är granskning av kommunens tillsyn avseende alkohol och tobakslagen. Vi genomför också tematillsyn med fokus på rökfria miljöer. Under våren 2011 är temat skolgårdar.

Utgångspunkterna är att verka inom ramen för de nationella handlingsplaner som finns inom tobaksprevention och att fungera stödjande för länets kommuner. Som ett led i arbetet studeras i denna undersökning hur ungdomar under 18 år får tag på tobak och deras attityder till tillgångsbegränsande insatser. Tanken är att undersökningens resultat kan ligga till grund för det opinionsskapande arbetet i länet, för att utveckla tillsynen av tobaksförsäljning och arbetet mot illegal tobak.

Ett effektivt tobakspreventivt arbete som begränsar ungdomars tillgång till tobak kräver kunskap om målgruppen i förhållande till tobak. Det ökar kunskapen om var resurser kan sättas in och hur insatser ska riktas. Det är vår förhoppning att denna rapport kan ligga till grund för ett mer aktivt arbete i Stockholm län för att förebygga att unga börjar röka.

Katarina Kämpe

Länsöverdirektör

Länsstyrelsen i Stockholms län

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

1 SAMMANFATTNING	7
2 BAKGRUND	8
2.1 Tobaksvanor bland unga	8
2.2 Hur unga får tag på tobak	8
2.3 Ungas attityder till tillgångsbegränsande insatser	9
2.4 Beskattad och obeskattad tobak.....	9
2.5 Problemformulering och kunskapsluckor.....	10
3 SYFTE OCH FRÅGESTÄLLNINGAR	10
4 METOD OCH MATERIAL	11
4.1 Avtal mellan Länsstyrelsen och Karolinska Institutet.....	11
4.2 Etikprövning	11
4.3 Undersökningens design.....	11
4.4 Avgränsningar och urval av kommuner, skolor och elever.....	11
4.5 Datainsamling	12
4.5.1 Enkäten	12
4.5.2 Pilotundersökning av enkäten.....	13
4.5.3 Missivbrev.....	13
4.5.4 Skriftligt intyg från eleverna.....	13
4.6 Undersökningens genomförande.....	14
4.7 Externt och internt bortfall	17
4.8 Bearbetning och analys av insamlade enkäter.....	17
5 RESULTAT	18
5.1 Inledande information om eleverna	18
5.2 Att få tag på tobak – lätt eller svårt?	21
5.3 Vanligaste sätten att få tag på tobak.....	26
5.4 Tobak inskaffad av en annan person	28
5.5 Attityder till tillgångsbegränsande insatser	30
6 DISKUSSION	40
6.1 Metoddiskussion	40
6.1.1 Genomförandet och externt bortfall.....	40
6.1.2 Styrkor och förbättringsmöjligheter.....	41
6.1.3 Analys av det interna bortfallet.....	42
6.1.4 Etikdiskussion	42
6.2 Resultatdiskussion	42
7 SLUTSATSER	45
REFERENSER	46

Bilaga 1. Enkäten

Bilaga 2. Missivbrev och skriftligt intyg

Bilaga 3. Utvärdering av genomförandet

Bilaga 4. Antal elever som resultatets figurer baseras på (läns- och kommun/stadsdelsnivå)

Bilaga 5. Resultat i absoluta tal per kommun/stadsdel

1. SAMMANFATTNING

I Stockholms län har en kvantitativ undersökning av 1 436 gymnasieelever under 18 år genomförts. Sammanlagt 40 skolor från elva kommuner och tre stadsdelsförvaltningar deltog. Syftet var att studera på vilket sätt och hur lätt dessa elever fått tag på tobak och vilka attityder de har till tillgångsbegränsade insatser.

Datainsamling skedde i skolornas korridorer där kommunernas/stadsdelarnas preventions-samordnare eller deras kollegor slumpvis tillfrågade elever. Cirka 40 procent av de tillfrågade eleverna deltog i undersökningen.

Resultatet visar att de flesta elever tycker det är lätt/mycket lätt att få tag på tobak och att de vet vilken butik de ska besöka för att köpa tobak. De som brukat tobak de senaste 30 dagarna har främst fått eller köpt tobak genom kamrater/syskon eller köpt själva i butik. De som fått eller köpt tobak av en annan person uppger oftast att den personen köpt tobaken i butik. Smuggeltobak verkar sammanfattningsvis inte vara vanligt förekommande bland eleverna.

Merparten uppskattar förbudet mot försäljning av tobak till ungdomar under 18 år samtidigt som de flesta inte vill införa ett förbud mot att ungdomar får inneha och bruka tobak. Omkring var tredje elev var positiv till insatser som kan minska ungdomars tillgång till tobak, bland annat att höja priset på tobak ordentligt.

2. BAKGRUND

Det tobakspreventiva arbetet har som syfte att minska både tillgången till och efterfrågan på tobak. Olika och kompletterande insatser genomförs därför på många nivåer och arenor i samhället (WHO 2005). I dagsläget behövs nya insatser utvecklas och befintliga kan behöva förbättras för att minska tillgången till tobak bland ungdomar under 18 år. Det finns bland annat idéer om att införa fler lagstiftade insatser. Ett exempel är att förbjuda innehav och bruk av tobak bland ungdomar under 18 år. Även utökade insatser som försvårar och minskar smuggling av tobaksprodukter till ungdomar är aktuella. Då kommunerna inte längre genomför så kallade provköp kan även nya metoder för tillsyn behöva utvecklas.

Det finns flera anledningar till att arbeta tobakspreventivt med ungdomar under 18 år som målgrupp. En tidig tobaksdebut och ett kontinuerligt tobaksbruk i tonåren ökar risken för att bli tobaksberoende som vuxen. Endast ett fåtal av den vuxna befolkningen som brukar tobak började efter 18 års ålder (WHO 2000). Ungas bruk skiljer sig från vuxnas då en mindre andel brukar tobak dagligen. Istället brukar de antingen regelbundet och mer sällan eller mer sporadiskt. Det kan räcka för unga att röka ett par cigaretter i veckan under några veckors tid för att utveckla ett nikotinberoende (DiFranza et. al 2002, O'Loughlin et. al 2003).

2.1 Tobaksvanor bland unga

Totalt röker en tredjedel av landets pojkar och drygt fyra av tio flickor i årskurs 2 på gymnasiet. Till rökande räknas då de som röker varje dag, de som röker nästan varje dag, de som bara röker på fest och de som röker ibland. Av pojkar i samma ålder snusar nästan var fjärde medan en av femtio flickor snusar. Definitionen för att snusa inkluderar att snusa varje dag, nästan varje dag och att snusa ibland. När det gäller vattenpipstobak med eller utan nikotin har ca sex av tio pojkar och flickor någon gång testat. Bland dessa hade fyra av tio rökt mellan 2-6 gånger de senaste 12 månaderna (Hvidfeldt & Gripe 2009).

I Stockholmsenkäten år 2010 uppgav cirka tre av tio pojkar och nästan fyra av tio flickor i år 2 på gymnasiet att de röker dagligen eller ibland. Andelen har varit ungefär på samma nivå för flickor under de senaste åren medan den har ökat något bland pojkar. I samma ålder snusar en fjärdedel av pojkarna och knappt var tjugonde flicka dagligen eller ibland. För flickor har bruket av snus minskat de senaste åren medan en svag ökning kan ses för pojkar¹.

2.2 Hur unga får tag på tobak

Tidigare undersökningar visar på att ungdomar under 18 år ofta tycker att det är lätt att få tag på tobak. De får oftast tag på tobak genom att själva köpa i butik eller genom kamrater. Gymnasieelever i årskurs 2 får främst tag på cigaretter och snus genom att köpa själva i butik. Av pojkarna köper drygt sex av tio cigaretter själva medan något färre av flickorna gör detsamma. För snus köper hälften av pojkarna och var fjärde flicka själva. Det är även vanligt att eleverna köper eller får cigaretter och snus genom kamrater. Över hälften av pojkarna och sex av tio flickor köper eller får cigaretter genom kamrater samtidigt som nästan hälften av pojkarna och tre fjärdedelar av flickorna köper eller får snus av kamrater. Få elever på riksnivå, cirka en av trettio skaffar sig cigaretter genom smuggelförsäljning och det är

¹ Preventionscentrum –Europaforums hemsida, www.stockholm.se/Preventionscentrum-Europaforum/ Kunskapsbaserad prevention/ Stockholmsenkäten/ Stockholmsenkäten 2010, 2011-02-17.

fortfarande oklart hur många som skaffat sig snus på detta sätt (Hvidfeldt & Gripe 2009). Av tobaksbrukare i gymnasiets årskurs 2 i Stockholms län har över hälften uppgett att de själva köper tobak i butik¹.

I ett pilotprojekt genomfört av Centralförbundet för alkohol- och narkotikaupplysning (CAN) testades ett frågeformulär för tobakstillsyn på lokal nivå. Frågeformuläret innefattade frågor om hur elever får tag på tobak. Resultatet för frågeformuläret i de sju inkluderade kommunerna (Degerfors, Karlskoga, Kungsbacka, Mora, Strömsund, Timrå, samt Ulricehamn) visade att majoriteten av eleverna som rökte cigaretter, snusade eller rökte vattenpipa tyckte det var lätt eller mycket lätt att få tag på produkterna. Det vanligaste sättet som eleverna fick tag på tobak var genom kamrater. Drygt sju av tio elever som rökte, drygt sex av tio snusare och hälften av de som brukade vattenpipstobak hade fått tag på tobak genom kamrater. Ett annat vanligt sätt var genom att köpa själv, något som cirka var tredje tobaksbrukande elev hade gjort (Perälä 2010).

I en undersökning från Halmstads län visste över hälften av eleverna i åldern 14-16 år hur de får tag på tobak. Eleverna uppgav att elever i allmänhet vanligast får tag på tobak via äldre eller jämnåriga kamrater. En tredjedel av ungdomarna ansåg att det var enkelt att köpa tobak i butik och nästan lika många känner en person som säljer tobak till ungdomar (Mellberg & Vigren 2009).

Åldersgränsen på 18 år för att köpa tobak i butik infördes år 1997 och har enligt Sundh (2006) minskat ungdomars möjligheter att köpa tobak i butik. Under de första åren efter åldersgränsens införande var efterlevnaden dålig men den har därefter förbättras. Ungdomar upplevde det också som svårare att själva köpa tobak i butik efter förbudet infördes jämfört med innan. Sundhs studier är genomförda i Värmland län, Västernorrlands län och Malmö stad.

2.3 Ungas attityder till tillgångsbegränsande insatser

En majoritet av ungdomar, 13, 15 och 17 år gamla är positivt inställda till insatser som förhindrar eller begränsar ungdomars tillgång till tobak. Mer än hälften av ungdomarna anser att tobak borde vara dyrare (Nilsson 2010). Ungdomar har visats vara mer känsliga för prishöjningar av tobak än vuxna (Turner, Mermelstein & Flay 2004). Nästan alla anser att det bör finnas en åldersgräns för att få köpa tobak och drygt hälften anser att tobaksförsäljning borde förbjudas i matvaruaffärer. Icke-rökare var generellt mer positiva till de restriktiva insatserna än rökare och något fler flickor än pojkar var positiva. De yngre ungdomarna var oftare mer positiva till restriktioner än de äldre vilket antas bero på att en större andel brukar tobak i den äldre gruppen (Nilsson 2010).

2.4 Beskattad och obeskattad tobak

Tobak som används i Sverige är antingen beskattad eller obeskattad. Tobak som är beskattad är de cigaretter och snus som säljs i butik och registreras av nationella myndigheter (Sohlberg 2010). Även vattenpipstobak ska vara beskattad för att få säljas i butik men är sällan det². Oregistrerad tobak är främst tobak som förs in från utlandet, både legalt och illegalt.

¹ Länsstyrelsen i Stockholms län, http://www.lansstyrelsen.se/NR/rdonlyres/FFCC0C81-049E-4585-9B6F-4947685C5144/185197/NY_Foraldrainfo_vattenpipstobak_webb.pdf, 2011-02-28.

Oregistrerad tobak är klassad som illegal, så kallad smuggeltobak om den förs in i kommersiellt syfte snarare än i privat syfte. Den avses således att säljas vidare på en illegal marknad i landet. Tobak kan dessutom införskaffas via Internet, både från svenska och utländska hemsidor (Sohlberg 2010).

År 2009 konsumerades 6,7 miljarder cigaretter i Sverige. Av dessa var cirka 95 % legalt försålda och beskattade. Av de obeskattade cigaretterna (5 %) var reseinförsel den största andelen på cirka 4 %. Dubbelt så många av dessa cigaretter var införda för privat bruk än för smuggling. Både införsel för privat bruk och smuggelcigaretter har de senaste åren minskat. Stockholms län införde mest cigaretter och stod för en fjärdedel av införseln. År 2009 hade 0,5 % köpt insmugglade cigaretter. Cirka 17 miljoner cigaretter kom samma år från beställningar via Internet (Sohlberg 2010).

Det registrerade och beskattade snuset år 2009 var cirka 5 900 ton. Oregistrerat snus uppskattas vara drygt fem miljoner dosor år 2009. Merparten av införseln sker troligtvis på färjor mellan Sverige och Finland. Även det snus som beställdes via Internet var cirka fem miljoner dosor (Sohlberg 2010).

2.5 Problemformulering och kunskapsluckor

Insatser som minskar ungas tillgång till tobak är en betydelsefull del av det preventiva arbetet och för att kunna genomföra dem behövs kartläggning av ungas tobaksbruk och attityder. Tidigare undersökningar har visat hur gymnasieelever under 18 år får tag på tobak och vad de har för attityder till tobakspreventiva insatser. Däremot finns fortfarande kunskapsluckor som denna undersökning kan fylla. Det behövs bland annat mer kunskap om hur gymnasieelever under 18 år i Stockholms län har fått tag på tobak och vad de har för attityder till tillgångsbegränsande insatser. Det finns heller ingen kunskap om elever som köpt eller fått tobak av en annan person vet var tobaken egentligen kommer ifrån. Undersökningen studerar därför dessa frågor och kan sedan ligga till grund för opinionsskapande arbete samt i arbetet mot illegal tobak och i utvecklingen av tillsynen av tobaksförsäljning.

3. SYFTE OCH FRÅGESTÄLLNINGAR

Syftet med undersökningen var att studera på vilket sätt och hur lätt gymnasieelever mellan 15-17 år i Stockholms län får tag på tobak och vad de anser om insatser som kan minska tillgången till tobak bland ungdomar under 18 år.

Frågeställningar

1. Hur lätt är det för eleverna att få tag på tobak?
2. Hur har elever som brukat tobak de senaste 30 dagarna fått tag på tobaken?
3. Varifrån kommer den tobak som eleverna har fått eller köpt av en annan person under de senaste 30 dagarna?
4. Vad anser eleverna om insatser som kan minska tillgången till tobak bland ungdomar under 18 år?

4. METOD OCH MATERIAL

4.1 Avtal mellan Länsstyrelsen och Karolinska Institutet

Genom en offentlig upphandling fick KI i uppdrag av Länsstyrelsen att genomföra denna undersökning. Allt material, från insamlat data till färdig rapport ägs av Länsstyrelsen. Genomförare vid KI har varit en utredare för tobakspreventivt arbete riktat mot skolan, en gruppchef, en statistiker samt en student vid masterutbildningen för hälsoekonomi. Studenten har i parallellprocess skrivit ett examensarbete utifrån samma insamlade data men har haft ett annat syfte och andra frågeställningar.

4.2 Etikprövning

Undersökningen har genomgått en etisk prövning hos Centrala Etikprövningsnämnden (EPN) och blivit godkänd. Etikprövningen gäller även för studentens examensarbete. I början av januari 2011 skickades en ansökan in till nämnden. KI införde vid årsskiftet 2010-2011 som regel att samtliga studier och undersökningar som institutet deltar i ska genomgå en etisk prövning. Anledningen till detta var att människor som medverkar ska skyddas mot bland annat psykiskt och integritetsmässiga skador. De medverkande ska tydligt förstå på vilka villkor de deltar och visat på att de accepterar villkoren. Genom en etikprövning genomförs avvägningar mellan risker för de deltagande och de kunskapsvinster studien eller undersökningen kan generera³. KI fick i uppdrag att genomföra undersökningen innan årsskiftet 2010-2011 och avtal skrevs utifrån den tidsplan som föreslogs. Etikprövningsansökan ledde till att tidsplanen flyttades fram fyra veckor och detta godkändes av Länsstyrelsen.

4.3 Undersökningens design

I upphandlingen uttrycktes att genomförandet ska ske med samma metodik som STAD:s andra undersökning i rapport nr 33 (Leifman 2008) om anskaffning av alkohol bland gymnasieelever. Undersökningen är därför kvantitativ där cirka var tionde elever i skolors allmänna utrymmen tillfrågas att besvara en enkät. Den är inte strikt vetenskaplig eller generaliserbar utan snarare en snabb omvärldsbevakning som ska ligga till grund för utvecklingen av Länsstyrelsens och länets kommuners preventiva arbete. Undersökningen är även ett försök att hitta former för att studera var tobak kommer ifrån när elever har köpt eller fått tobaken av en annan person.

4.4 Avgränsningar och urval av kommuner, skolor och elever

Undersökningen är avgränsad till att innefatta Stockholms läns kommuner. Alla 26 kommuner i länet och Stockholms stads stadsdelsförvaltningar har haft möjlighet att medverka och deras alkohol- och drogpreventionssamordnare fick en förfrågan av Länsstyrelsen i december 2010 om att delta. De fick sedan anmäla intresse att medverka varför antalet kommuner som slutligen ingick i urvalet baserades på deras vilja att delta.

Vid urvalet av skolor i kommunerna har preventionssamordnarnas kompetens tagits tillvara. De har lokal kännedom och goda kunskaper om vilka skolor som kan väljas ut för denna

³ Centrala etikprövningsnämndens hemsida, www.epn.se, 2011-01-27.

undersökning. I STAD:s undersökning redovisades inte urvalet av skolor i de deltagande kommunerna. Dessutom är syftet inte att kunna generalisera varför beslut togs att låta samordnarna få välja skolor istället för att genomföra ett mer vetenskapligt urval.

De elever som ingick i studiepopulationen har avgränsats till gymnasieelever under 18 år i de medverkande skolorna. Elever över 18 år får enligt lag få köpa tobak i butik varför av syftet inte kan besvaras om de medverkade. Elever under 15 år behöver tillstånd från sina föräldrar för få delta i undersökningen. Frågeställning 2, 3 och en enkätfråga som relateras till frågeställning 4 har avgränsats till de elever som har brukat tobak de senaste 30 dagarna. Samtliga elever i studiepopulationen inkluderas i frågeställning 1 och merparten av enkätfrågorna som härrör frågeställning 4. Det var önskvärt att minst 1500 elever deltog i undersökningen.

4.5 Datainsamling

Insamlingen har genomförts med hjälp av en kvantitativ enkät, ett missivbrev och ett skriftligt intyg från eleverna.

4.5.1 Enkäten

Enkäten har utformats i samverkan mellan Länsstyrelsen och KI, denna går att finna i bilaga 1. Enkäten är baserad på STAD:s frågeformulär men har anpassats och förändrats till tobaksprodukters lagar och förhållanden. Enkäten har även korrigerats för att samstämma med syfte och frågeställningar. Länsstyrelsen skapade ett diskussionsunderlag med förslag på enkätfrågor som sedan successivt har reviderats och förbättras. Samtliga inom KI:s projektgrupp och de berörda på Länsstyrelsen har granskat frågorna och gett förslag på förbättringar för att göra enkäten tydlig, enkel och språkmässigt anpassad till eleverna. Även preventionssamordnarnas åsikter har tagit i beaktande i utformningen. Enkäten testades slutligen i en pilotundersökning, se mer i avsnitt 4.5.2.

Förutom enkätfrågor som kopplades till syfte och frågeställningar skapades även inledande frågor om elevernas bakgrundsinformation, som ålder, kön och vilket gymnasieprogram de studerar vid. Tabell 1 redovisar enkätfrågornas härledning till respektive frågeställning.

Tabell 1. Enkätfrågornas härledning till respektive frågeställning.

Frågeställning	Enkätfråga
1. Hur lätt är det för eleverna att få tag på tobak?	6, 16 (riktas till samtliga elever)
2. Hur har elever som brukat tobak de senaste 30 dagarna fått tag på tobaken?	9, 10, 12, 13a, 13c (riktas till de elever som brukat tobak de senaste 30 dagarna)
3. Varifrån kommer den tobak som eleverna har fått eller köpt av en annan person under de senaste 30 dagarna?	11 (riktas till de elever som brukat tobak de senaste 30 dagarna)
4. Vad anser eleverna om insatser som syftar till att minska tillgången till tobak bland ungdomar under 18 år?	13b (riktas till de elever som brukat tobak de senaste 30 dagarna) , 14, 15, 17, 18 (riktas till samtliga elever)

4.5.2 Pilotundersökning av enkäten

Innan etikprövningsansökan skickades in genomförde masterstudenten en pilotundersökning på gymnasieelever i Västerås kommun där enkäten och metoden testades. Pilotundersökningen genomfördes på en skola utanför länet för att helt utesluta risken att samma skola sedan är med i den riktiga undersökningen. Tio elever besvarade enkäten, varav hälften pojkar och hälften flickor. Eleverna tillfrågades om de upplevde någon enkätfråga som svårbegriplig men ingen upplevde detta. Enbart några mindre justeringar gjordes efteråt.

4.5.3 Missivbrev

I ett missivbrev fick eleverna information om undersökningen. Missivbrevet skapades utifrån vad som är etiskt betydelsefullt för eleverna att veta innan de tar beslut om att delta i undersökningen eller inte. Brevet innefattade information om vilka som genomför undersökningen och dess syfte, kontaktinformation, att deltagande är frivilligt och anonymt, samt att det skriftliga intyget inte kan kopplas till deras besvarade enkät. De fick även information om när resultatet kommer att presenteras. Missivbrevet går att finna i bilaga 2.

4.5.4 Skriftligt intyg från eleverna

Eftersom eleverna är under 18 år är det viktigt att de skriftligen godkänner sin medverkan i undersökningen. Att skriftligen intyga att de både tagit del av missivbrevet och att de vill delta är mer etiskt försvarbart än enbart ett muntligt godkännande. De fick därför fylla i ett skriftligt intyg om deltagande efter att de tagit del av informationen i missivbrevet. Missivbrevet och det skriftliga intyget fanns på samma utdelade papper, se bilaga 2.

4.6 Undersökningens genomförande

Undersökningen genomfördes i elva kommuner i Stockholms län och tre stadsdelsförvaltningar i Stockholms stad. Elever i 40 skolor deltog. Totalt insamlades 1514 enkäter varav 1436 var giltiga. Av de insamlade enkäterna var 78 besvarade av elever som redan fyllt 18 år varför de räknades som ogiltiga.

Tabell 2 sammanfattar deltagande kommuner/stadsdelar och skolor. Tabellen presenterar även det totala antalet elever som studerar på skolorna, antalet tillfrågade elever samt insamlade och giltiga enkäter. Det totala antalet tillfrågade elever för samtliga kommuner och stadsdelsförvaltningar presenteras inte i tabellen då det inte finns uppgifter om detta från samtliga skolor, samt att för vissa skolor har antalet tillfrågade uppskattats. De skolor där det saknas uppgifter om antalet tillfrågade räknas inte med i det totala externa bortfallet i avsnitt 4.7.

Tabell 2. Summering av medverkande kommuner, stadsdelsförvaltningar, skolor (antal elever), tillfrågade elever samt insamlade och giltiga enkäter.

Kommun/ Stadsdel	Gymnasieskolor	Totala antalet elever	Antal tillfrågade elever	Antalet Insamlade enkäter	Antal giltiga enkäter
1. Danderyds kommun	Danderyds Gymnasium	1540	193	79	79
	Marina Läroverket	450	70	40	40
	Viktor Rydbergs gymnasium	450	26	20	19
2. Haninge kommun	Fredrika Bremergymnasiet:	420+480+			
	Merika-Erika-Heurika	450	---	77	76
	Fredrik	500	---	48	48
	Riksäppet	200	---	30	27
3. Huddinge kommun	Sjödalsgymnasiet	1200	---	35	35
	Huddingegymnasiet	728	---	50	42
4. Hägersten-Liljeholmens stadsdelsförvaltning	Brännkyrka gymnasium	655	150	60	59
	Didaktus	518	235	98	97
	Framtidsgymnasiet	55	(Tot. D,	(Tot. D,	(Tot. D,
	Rörentreprenörernas Friskola	127	FG, R, I,D	FG, R, I,D	FG, R, I,D
	IVIK-gymnasiet	221	& SE)	& SE)	& SE)
	Djurgymnasiet	280			
	Sthlm estetiska gymnasium	230			
5. Järfälla kommun	Järfälla gymnasieskolor:	2019	190	104	100
	Naturtekniska, Samhällsvet. & kultur, Yrkesteknik, Handel-tjänster och service (HTS)				
6. Kungsholmens stadsdelsförvaltning	Thorildsplans gymnasium	1000	110	42	39
	Kungsholmens gymnasium	1180	149	60	59
7. Nacka kommun	Nacka gymnasium	2000	400	70	70
	Mediagymnasiet	500	200	47	47
8. Norrtälje kommun	Rodenskolans gymnasium	1666	---	62	39
	Carl Wahrén Gymnasium	55	---	22	10
9. Nynäshamns kommun	Nynäshamns gymnasium	700	72	64	64
10. Sigtuna kommun	Sigtunaskolan Humanistiska	510	90	60	51
	Läroverket				
	Arlandagymnasiet	1200	67	61	61
11. Södermalms stadsdelsförvaltning	Södra Latin	1104	88	50	45
	Jensens gymnasium	900	74	43	41
12. Södertälje kommun	Wendela Hebbegymnasiet	400	335	22	22
	Teknikgymnasiet	572	(Tot. WHG,	14	13
	Naturvetargymnasiet	400	TG och NVG)	31	29
	Ekenbergsska gymnasiet	572	---	24	23
	Colin Leclairgymnasiet	285	---	4	4
13. Täby kommun	Åva gymnasium	1300	158	68	70
	Tibble gymnasium	1150	177	67	66
14. Vallentuna kommun	Vallentuna gymnasium	600	79	62	61
Totalt		Tot. elever 26 617	---	Insamlade 1514	Giltiga 1436

I januari 2011 hölls ett uppstartsmöte mellan Länsstyrelsen, KI och alkohol- och drogpreventionssamordnarna där syfte, frågeställningar, enkäten och insamling diskuterades. Samordnarnas synpunkter medförde förbättringar och tydliggöranden i enkäten. Riktlinjer för insamlingen togs upp för att insamlarna sedan skulle utgå ifrån samma metodik. Flertalet av samordnarna var med i STAD:s undersökning och delade med sig av erfarenheter från det praktiska insamlandet. Vissa upplevde då svårigheter med att fråga var tionde elev och därför togs gemensamt beslutet att samordnarna lämnade in en mindre utvärdering efter insamlandet, se bilaga 3. I samband med mötet fick samordnarna skriftlig information om deras uppgifter i undersökningen, bland annat att upprätthålla kontakt med skolor, få godkännande av rektorer samt välja ut personer som ska delta i insamlingen.

Cirka tre veckor innan insamlingen skickades en checklista ut till preventionssamordnarna med påminnande information om insamlingen. Även enkäten, det skriftliga intyget, utvärderingen och information om hur enkäterna sedan ska föras till KI:s lokaler skickades. Informationen inkluderade även uppgifter om hur många enkäter som skulle samlas in per kommun. Totalt beräknades cirka 1660 enkäter samlas in om det var möjligt att samla in enkäter utifrån beräkningen. Det fanns en god marginal till de önskvärda 1500 enkäterna då det troligtvis inte var möjligt att samla in samtliga enkäter i alla kommuner.

I slutet av mars och början av april samlades enkäterna in. Insamlare var preventionssamordnarna, deras kollegor, fältassistenter, skolsköterskor och kuratorer. Även några ur projektgruppen vid KI och Länsstyrelsen hjälpte till vid två tillfällen. Dessvärre var det svårt att få ihop det önskvärda antalet enkäter. I flera skolor tackade merparten av eleverna nej till medverkan. Den sista skolan som samlade in enkäter fick därför samla in ett större antal än vad som var beräknat. Dessutom genomfördes ytterligare en insamling vid en lunchrestaurang för elever från flera skolor. Slutligen kunde över 1500 enkäter samlas in men antalet giltiga enkäter blev dock färre. De bedömdes ändå vara tillräckligt många för att kunna genomföra en analys.

Utvärderingen visade att insamlingen i vissa fall fungerade väl och andra fall mindre väl. På flera skolor har eleverna tagit sig tid att svara och varit positiva till undersökningen. I andra skolor har många elever tackat nej till att delta, bland annat på grund av tidsbrist. Många tillfrågade elever var dessutom över 18 år. Flera av preventionssamordnarna uppgav att det var svårt att samla in enkäterna i korridoren och att eleverna ofta pratade med varandra vid besvarandet. Det skriftliga intyget möttes ibland av skepsis hos eleverna, medan det i andra fall mottogs positivt. Även bland insamlarna fanns funderingar om att använda intyget. Några insamlare upplevde även att det var svårt att hinna räkna antalet tillfrågade.

Utvärderingen visade även att det inte var praktiskt genomförbart att fråga var tionde elev som passerade i korridoren. Insamlarna har ändå varit noga med att välja elever slumpmässigt. Oftast har cirka var femte eller sjätte elev tillfrågats istället. De har varit noga med att inte fråga flera elever ur samma kompisgäng.

I de flesta fall kom preventionssamordnaren eller en annan insamlare till KI:s lokaler med de besvarade enkäterna och intygen. I några fall åkte någon ur projektgruppen på KI ut till kommunen och i andra fall mötte den ansvarige från Länsstyrelsen upp samordnaren. I ett fall var det inte möjligt att göra något av ovanstående, därför togs beslutet att enkäterna kunde postas då kommunen ligger geografiskt långt ifrån KI:s lokaler. De skriftliga intygen

skickades då inte med för att garantera elevernas anonymitet utifall enkäterna skulle försvinna i posthanteringen.

Antalet enkäter och skriftliga intyg stämde överens i majoriteten av skolorna. Totalt har 1424 intyg inkommit, vilket betyder att tolv ifyllda enkäter saknar ett skriftligt intyg. För att ha hög grad av anonymitet kan inte intyget och enkäten härledas till varandra. Därför är det inte möjligt att exkludera de enkäter som inte kompletterats med ett skriftligt intyg.

4.7 Externt och internt bortfall

Det externa bortfallet i undersökningen består både av de elever som tillfrågades och avböjde att delta och av de elever som hunnit fylla 18 år när de besvarade enkäten. Det totala externa bortfallet är 60,5 %, vilket gör att resultatet måste tolkas med stor försiktighet. I fyra skolor har det varit svårt att räkna antalet tillfrågade elever på grund av den stökiga miljön. För ytterligare sju skolor finns inte uppgifter om antalet tillfrågade och för två skolor finns en uppskattning av antalet tillfrågade. De skolor som saknar dessa uppgifter har inte inkluderats i beräkningen av det totala externa bortfallet. Samtliga skolor kan däremot inkluderas i beräkningen av andelen ogiltiga inkomna enkäter. Totalt har 5,1 % av de inkomna enkäterna besvarats av elever som redan fyllt 18 år.

Ett internt bortfall uppstår när en elev inte besvarar alla enkätfrågor som denne tillbeds att besvara. Även när en elev uppenbart svarar oseriöst blir det ett internt bortfall. Kriterier för vad som definieras som oseriösa svar sattes upp för undersökningen. Ett exempel på ett oseriöst svar är om en elev uppgett sig ha rökt fem tusen cigaretter de senaste 30 dagarna. Till det interna bortfallet räknas även ologiska svar, till exempel om en elev angett att denne inte brukat tobak de senaste 30 dagarna och ändå besvarat de frågor som enbart riktas till de som brukat tobak de senaste 30 dagarna. Även de elever som inte kan kopplas till en skola räknas som internt bortfall då kännedom om det behövs för att kunna analysera resultatet på kommun/stadsdelsnivå.

För samtliga enkätfrågor uppkom ett internt bortfall. Frågorna med högst internt bortfall var 13 a (26,4 %), 10 (21,2 %) och 13 c (17,4 %). Det genomsnittliga interna bortfallet var 7,1 % och medianbortfallet var 5,5 %. Absoluta tal, procentandelar och internt bortfall redovisas i bilaga 4.

4.8 Bearbetning och analys av insamlade enkäter

De besvarade enkäterna matades in i statistikprogrammet SPSS version 19. Data analyserades sedan och i arbetet togs stöd från den statistiske rådgivaren på KI. Varje besvarad enkät kodades med ett löpnummer för att underlätta analysen och kontrollen av enkäterna. Skolorna har sammanslagits för att kunna analysera data på kommun/stadsdelsnivå. Figurer och frekvenstabeller har sedan använts för att kunna besvara syfte och frågeställningar samt för att tydliggöra resultatet.

En förenklad innehållsanalys (Lundman och Hällgren-Granheim 2008) har genomförts för enkätfrågornas öppna svarsalternativ. Det öppna svarsalternativet för enkätfråga 9 har besvarats av 26 elever, för enkätfråga 17 av 21 elever och för enkätfråga 18 av 73 elever. Då elevernas svar redan var korta behövdes bara några steg i analysen genomföras.

5. RESULTAT

Totalt inkom 1436 giltiga enkäter vilket motsvarar 39,5 % av det uppskattade antalet tillfrågade elever. Av dessa kunde 1430 enkäter kopplas till en skola. Underlagen till diagrammen redovisas närmare i bilaga 4. Antalet insamlade enkäter möjliggör att se och tolka tendenser på länsnivå. Eftersom underlaget på kommun/stadsdelsnivå är mindre, i de flesta fall under hundra elever, blir det svårare att se och tolka tendenser per kommun/stadsdel. Tolkningen av resultatet bör därför framför allt göras på länsnivå.

I resultatavsnittet presenteras inledande information om eleverna, så som ålder, kön och gymnasieprogram på länsnivå. Prevalensen av tobaksbruk under de senaste 30 dagarna redovisas både för länet och kommunerna/stadsdelarna medan antalet brukade cigaretter, snus och antalet vattenpipstillfällen enbart presenteras på länsnivå. För undersökningens frågeställning 1 och merparten av enkätfrågorna för frågeställning 4 presenteras resultatet både på läns- och kommun/stadsdelsnivå då enkätfrågorna som hör till dessa frågeställningar är riktade till alla elever som har besvarat enkäten.

Frågeställning 2, frågeställning 3 och en enkätfråga som hör till frågeställning 4 undersöker enbart de som brukat tobak de senaste 30 dagarna. Därför blir det ännu färre elever per kommun/stadsdel som kan ha besvarat dessa enkätfrågor. Resultatet för dem presenteras därför på länsnivå i resultatavsnittet. Kompletterande resultat i absoluta tal för kommunerna/stadsdelarna går att finna i bilaga 5.

5.1 Inledande information om eleverna

Av de 1430 elever som inkluderas i resultatet var 54,3 % flickor och 45,7 % pojkar. Drygt hälften, 57,7 % var 17 år medan 40,9 % var 16 år. Den resterande andelen var 15 år. Flest elever läste vid studieförberedande program ca 80 procent medan resterande läste vid yrkesförberedande program.

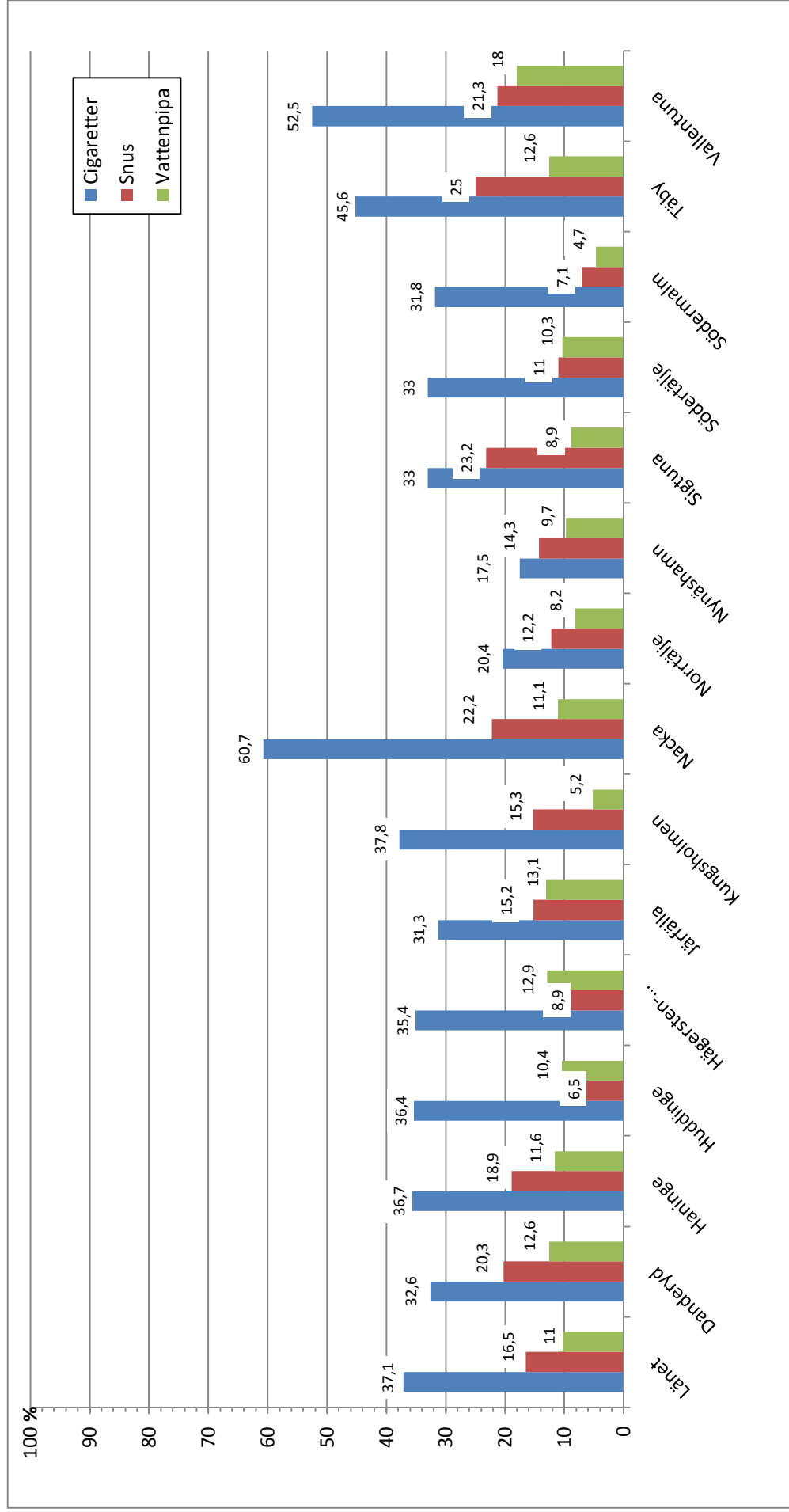
Drygt fyra av tio elever (43,1 %) har brukat någon form av tobak de senaste 30 dagarna. I figur 1 visas hur stor andel av eleverna som brukat cigaretter, snus eller vattenpipstobak på läns- och kommun/stadsdelsnivå. Av tabellen framgår att nästan fyra av tio elever i länet (37,1 %) har rökt cigaretter de senaste 30 dagarna. En av sex elever (16,5 %) har under samma period snusat och cirka var tionde elev har brukat vattenpipstobak (11,0 %). I Nacka, Vallentuna och Täby har en tydligt högre andel elever rökt cigaretter jämfört med länets genomsnitt och i Norrtälje och Nynäshamn har betydligt färre elever rökt cigaretter. För snusning skiljer sig bland annat Täby, Sigtuna och Nacka från genomsnittet med en högre andel brukare. För vattenpipstobak är andelen elever som brukat de senaste 30 dagarna relativt lika i kommunerna/stadsdelarna, men Kungsholmen och Södermalm har en något lägre andel än genomsnittet.

Av de studerade eleverna har drygt var tredje pojke (35,4 %) och nästan fyra av tio flickor (38,5 %) rökt cigaretter de senaste 30 dagarna. Nästan tre av tio pojkar (29,3 %) och drygt var tjugonde flicka (5,6 %) har snusat de senaste 30 dagarna. Något fler än var tionde pojke (12,8 %) och nästan lika många flickor (9,8 %) hade rökt vattenpipa.

Medianen för antal brukade cigaretter den senaste månaden i länet var 35,0 cigaretter. Medelvärdet är betydligt högre, 106,5 vilket tyder på att det finns elever som har rökt avsevärt

fler cigaretter än medianantalet. Medianen för antalet brukade snusdosor var 2,0 och medianen för antal vattenpipstillfällen var 2,0 tillfällen. Även för dessa produkter var medelvärdet betydligt högre än medianen, 7,4 snusdosor respektive 3,6 vattenpipstillfällen. Kompletterande information för antalet brukade tobaksprodukter i kommunerna/stadsdelarna går att finna i bilaga 5.

Figur 1. ”Har du rökt cigaretter/snusat/rökt vattenpipstobak de senaste 30 dagarna?” Procentuell fördelning av de elever som har brukat, efter län och kommun/stadsdel.

5.2 Att få tag på tobak – lätt eller svårt?

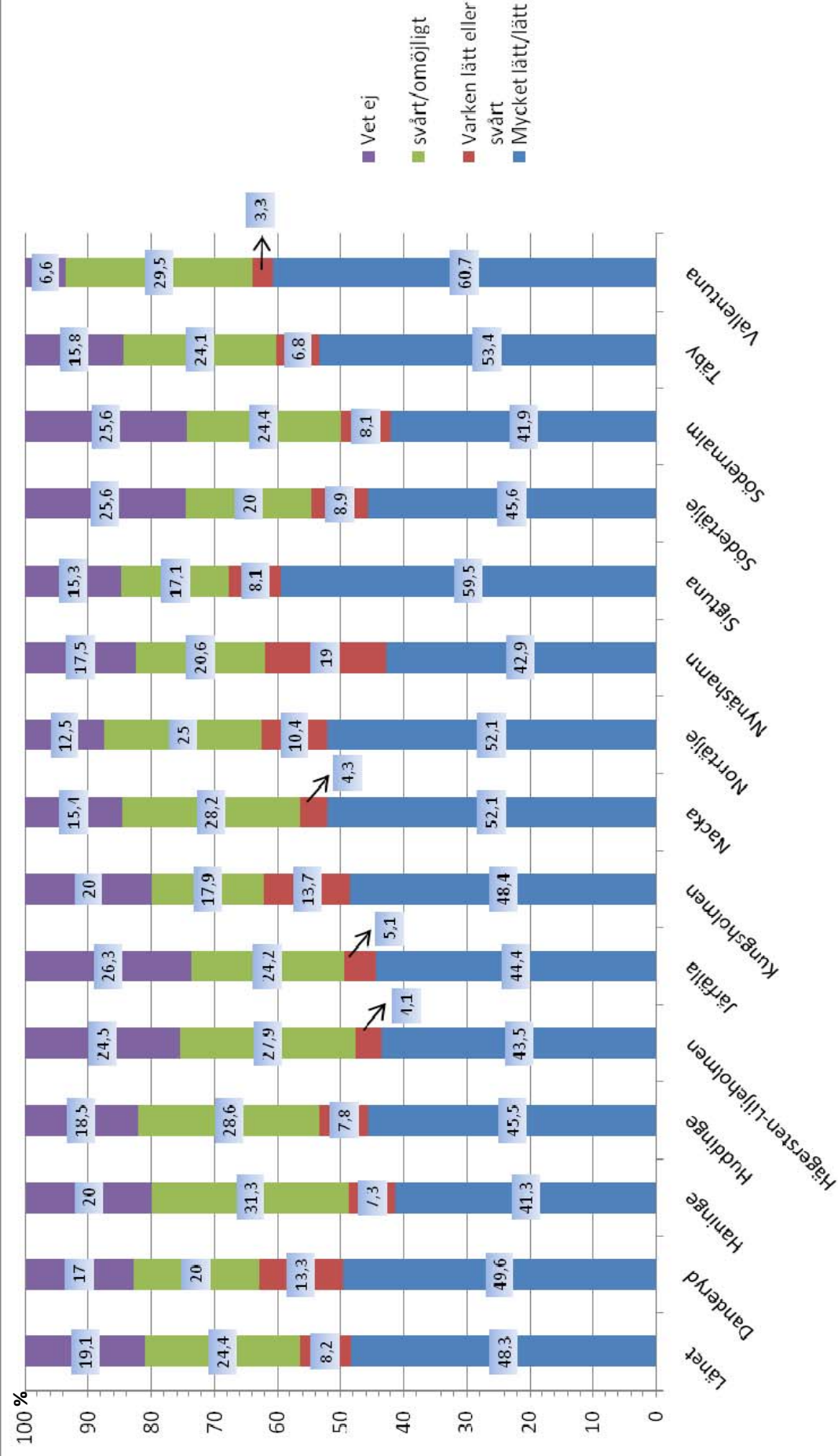
Figur 2 visar hur lätt eleverna anser att de kan få tag på cigaretter. Nästan hälften av eleverna på länsnivå anser att det är lätt/mycket lätt att få tag på tobak. En fjärdedel anser att det är svårt/omöjligt medan cirka en femtedel inte vet om det är lätt eller svårt. Resterande anser att det varken är lätt eller svårt. Samtliga kommuner/stadsdelar liknar ungefär länets genomsnitt.

Figur 3 visar hur lätt eleverna anser att de kan få tag på snus. På länsnivå anser drygt fyra av tio elever att det är lätt/mycket lätt att få tag på snus. Något färre upplever även att det är svårt/omöjligt att få tag på snus vilket resulterar i att en större andel, cirka tre av tio inte vet om det är lätt eller svårt. Samtliga kommuner/stadsdelar liknar ungefär länets genomsnitt.

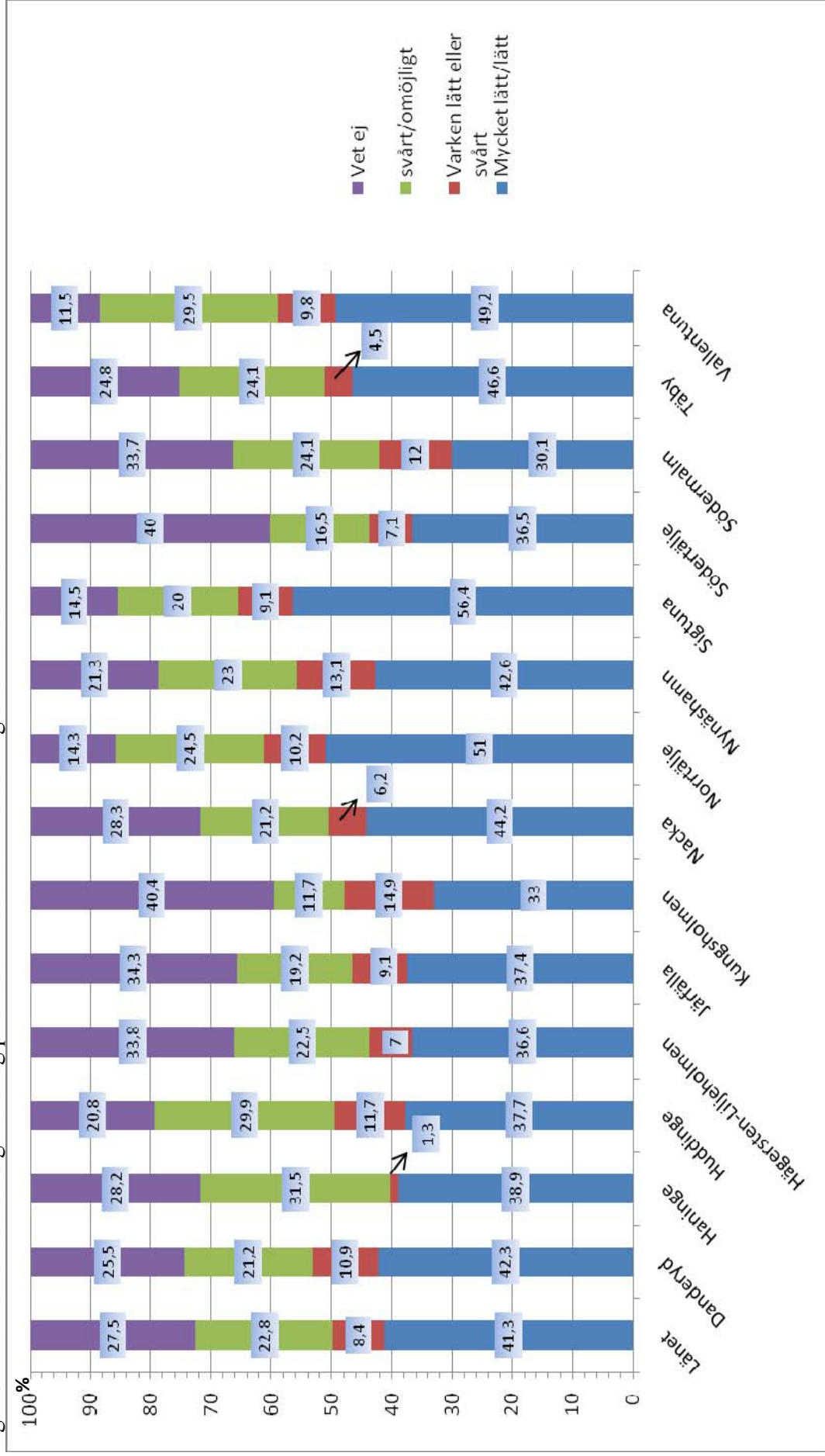
Figur 4 visar hur lätt eleverna anser att de kan få tag på vattenpipstobak. Nästan fyra av tio anser att detta är lätt/mycket lätt medan cirka två av tio upplever att det är svårt/omöjligt. Tre av tio elever vet inte om det är lätt eller svårt. I Vallentuna anser cirka hälften av eleverna att det är lätt/mycket lätt att få tag på vattenpipstobak, medan cirka en fjärdedel av eleverna i Norrtälje uppgett det. Ett flertal elever tycks ha missförstått graderingsskalan för de enkätfrågor som ligger till grund för resultatet i figur 2-4 (se avsnitt 6.1.2), något som bör tas i hänsyn när resultatet tolkas.

Figur 5 visar hur stor andel av eleverna som vet vilken butik de ska besöka om de vill få tag på tobak. Den visar att drygt sex av tio elever vet vilken butik de ska besöka om de vill få tag på tobak. I kommunerna/stadsdelarna vet mellan hälften av eleverna (Järfälla) och nästan tre av fyra eleverna (Norrtälje) vilken butik de ska besöka om de vill få tag på tobak.

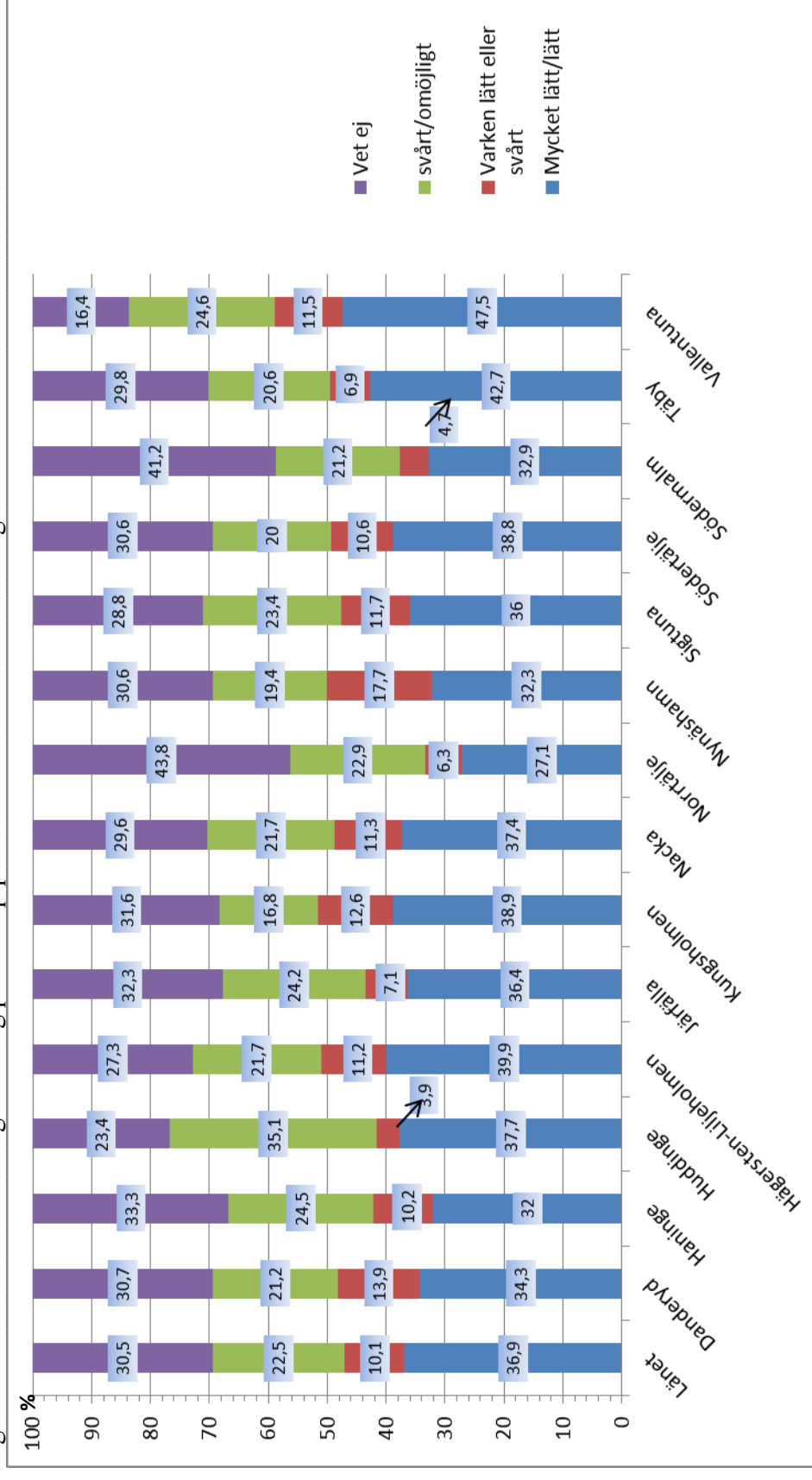
Figur 2. "Hur lätt är det för dig att få tag på cigaretter?". Procentuell fördelning efter län och kommun/stadsdel.

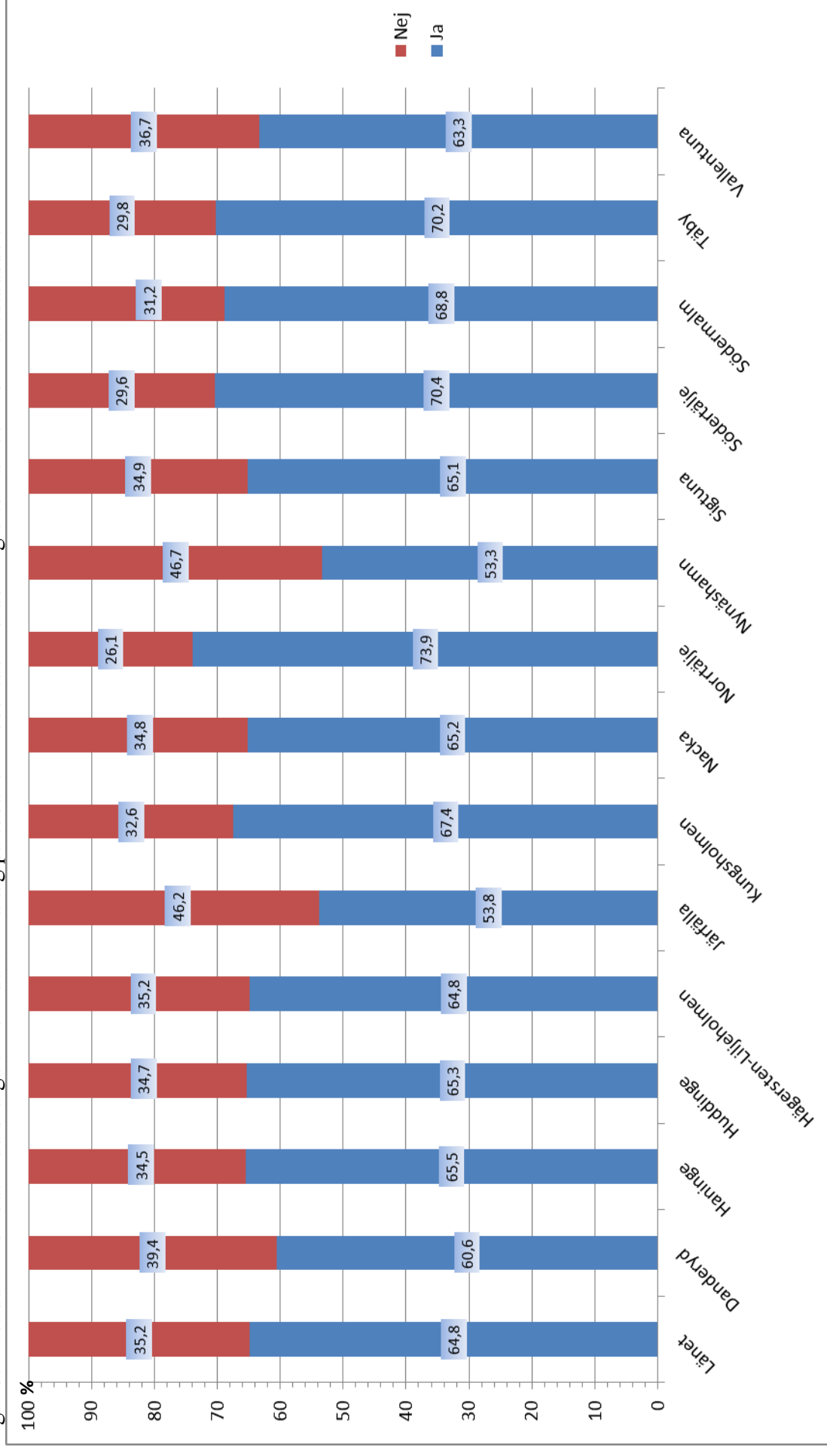
Figur 3. "Hur lätt är det för dig att få tag på snus?" Procentuell fördelning efter län och kommun/stadsdel.

Figur 4. "Hur lätt är det för dig att få tag på vattenpipstobak?" Procentuell fördelning efter län och kommun/stadsdel.

Figur 5. "Vet du vilken butik du ska gå till om du vill få tag på tobak?" Procentuell fördelning efter län och kommun/stadsdel.

5.3 Vanligaste sätten att få tag på tobak

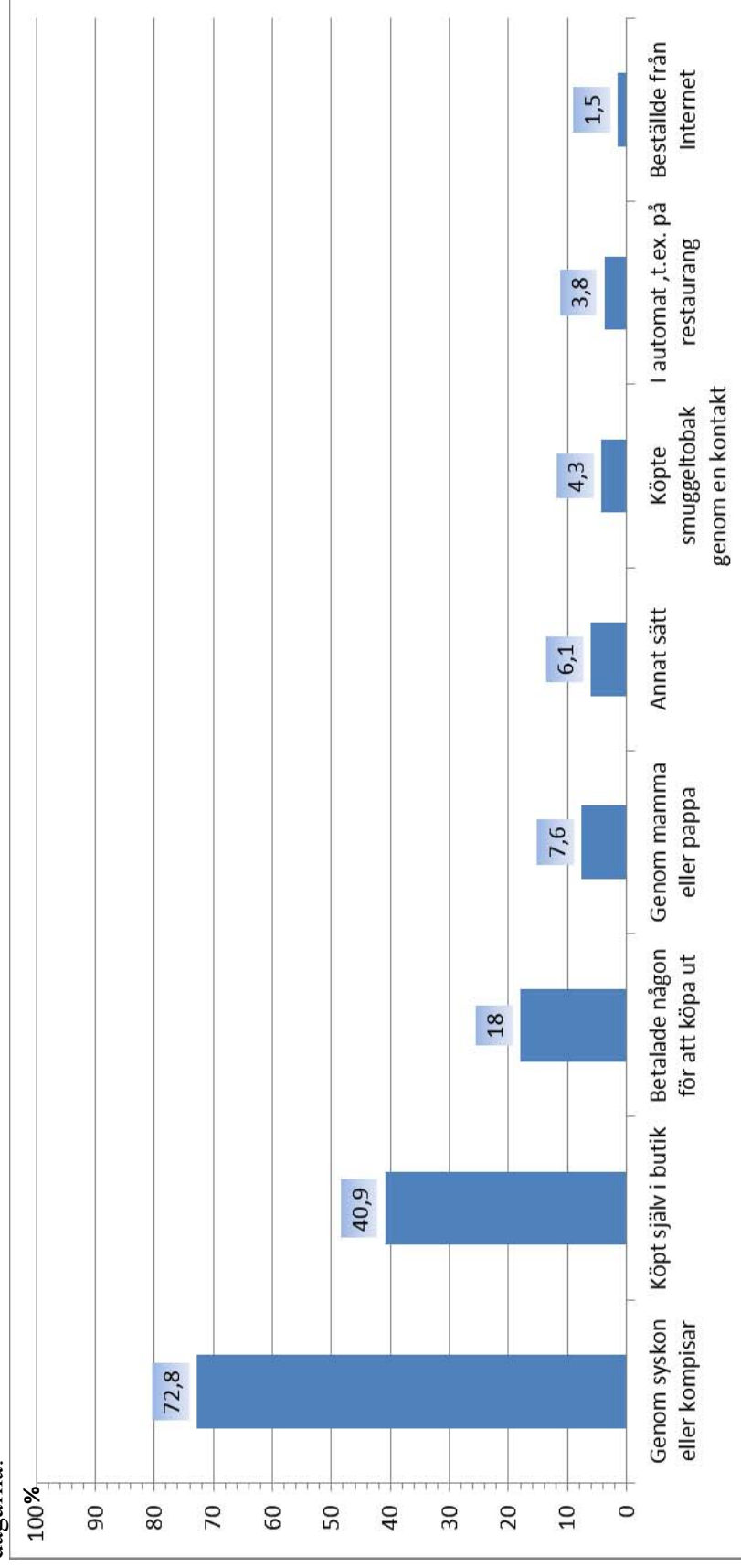
I figur 6 presenteras de vanligaste sätten som eleverna fått tag på tobak de senaste 30 dagarna. Figuren visar att eleverna vanligast fått tag på tobak genom äldre syskon eller kamrater, drygt sju av tio elever. Det var även vanligt att eleverna själva kunde köpa tobaken i butik vilket drygt fyra av tio elever har gjort. Nästan två av tio har betalat någon för att köpa ut och drygt en av tjugo elever har fått tobak genom sina föräldrar. Något färre än var tjugonde elev uppger att de köpt smuggeltobak. Totalt har drygt en av tjugo elever fått tag på tobaken på ett annat sätt än de förvalda svarsalternativen. De hade bland annat köpt utomlands eller fått/köpt av deras partners. I bilaga 5 presenteras de tre vanligaste sätten som elever har fått tag på tobak de senaste 30 dagarna per kommun/stadsdel.

Mediankostnaden i länet för hur mycket elever har betalat för ett paket cigaretter var 45 kr. Medelvärdet var 45,3 kr. I Södertälje var mediankostnaden för ett paket cigaretter lägst, 43 kr medan den var som högst i Järfälla på 49 kr.

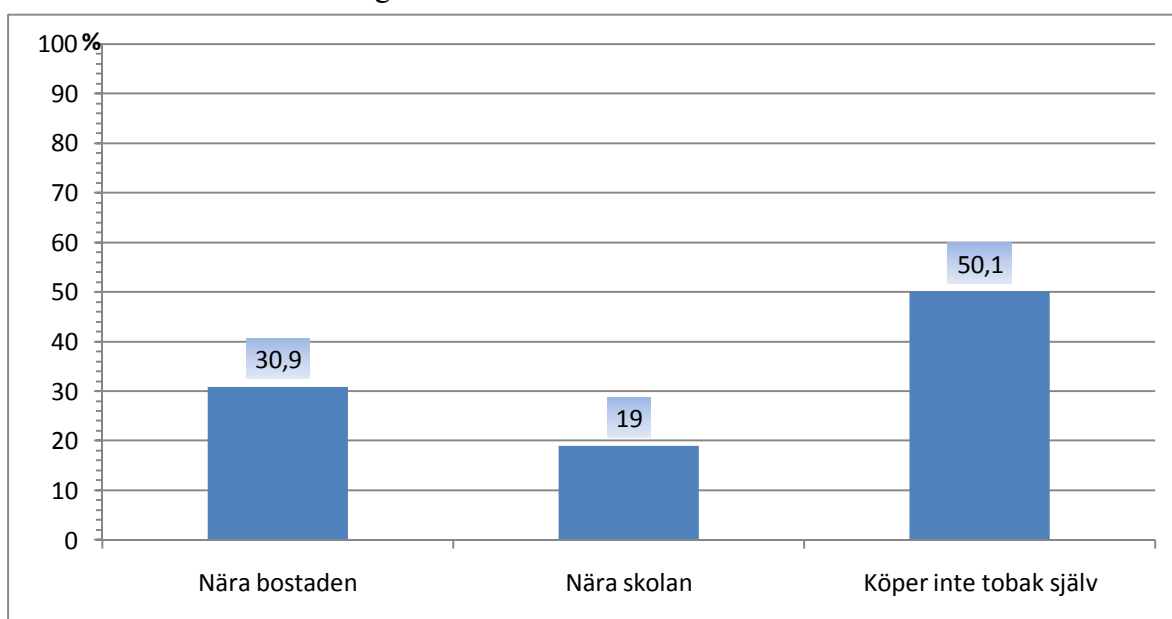
Figur 7 visar var elever oftast köper tobak, nära bostaden eller nära skolan. Den visar även andelen som inte köpt tobaken själva. Nästan en tredjedel av eleverna har köpt tobak i närheten av hemmet, medan knappt en femtedel har köpt i närheten av skolan. Resterande elever, drygt hälften har inte köpt tobaken själva. I bilaga 5 presenteras detta per kommun/stadsdel.

I figur 8 presenteras andelen elever som brukar bli nekade eller inte nekade att köpa tobak i butik samt de som inte köper tobak själva. Nästan en femtedel brukar bli nekade att köpa, medan drygt en av tre elever inte brukar bli nekad. Ungefär hälften av eleverna uppgav att de inte köper tobak själva. I bilaga 5 presenteras detta per kommun/stadsdel.

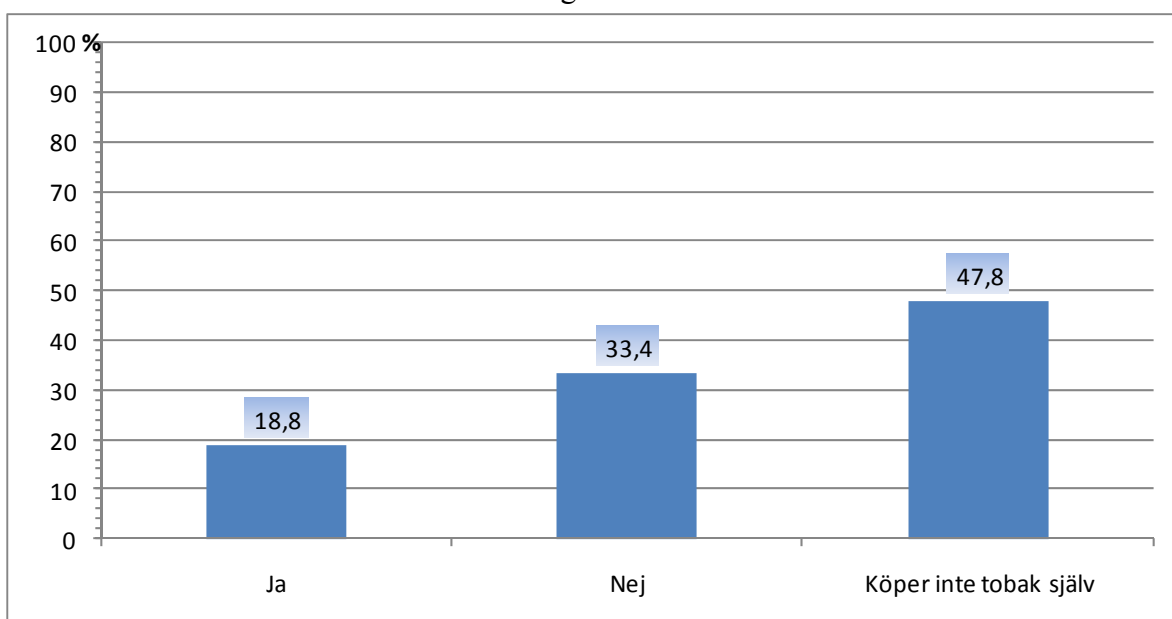
Figur 6. "Hur har du fått tag på tobak de senaste 30 dagarna?" Procentuell fördelning efter län bland dem som brukat tobak de senaste 30 dagarna.

Figur 7. ”Var köper du oftast tobak?” Procentuell fördelning efter län bland de elever som brukat tobak de senaste 30 dagarna.

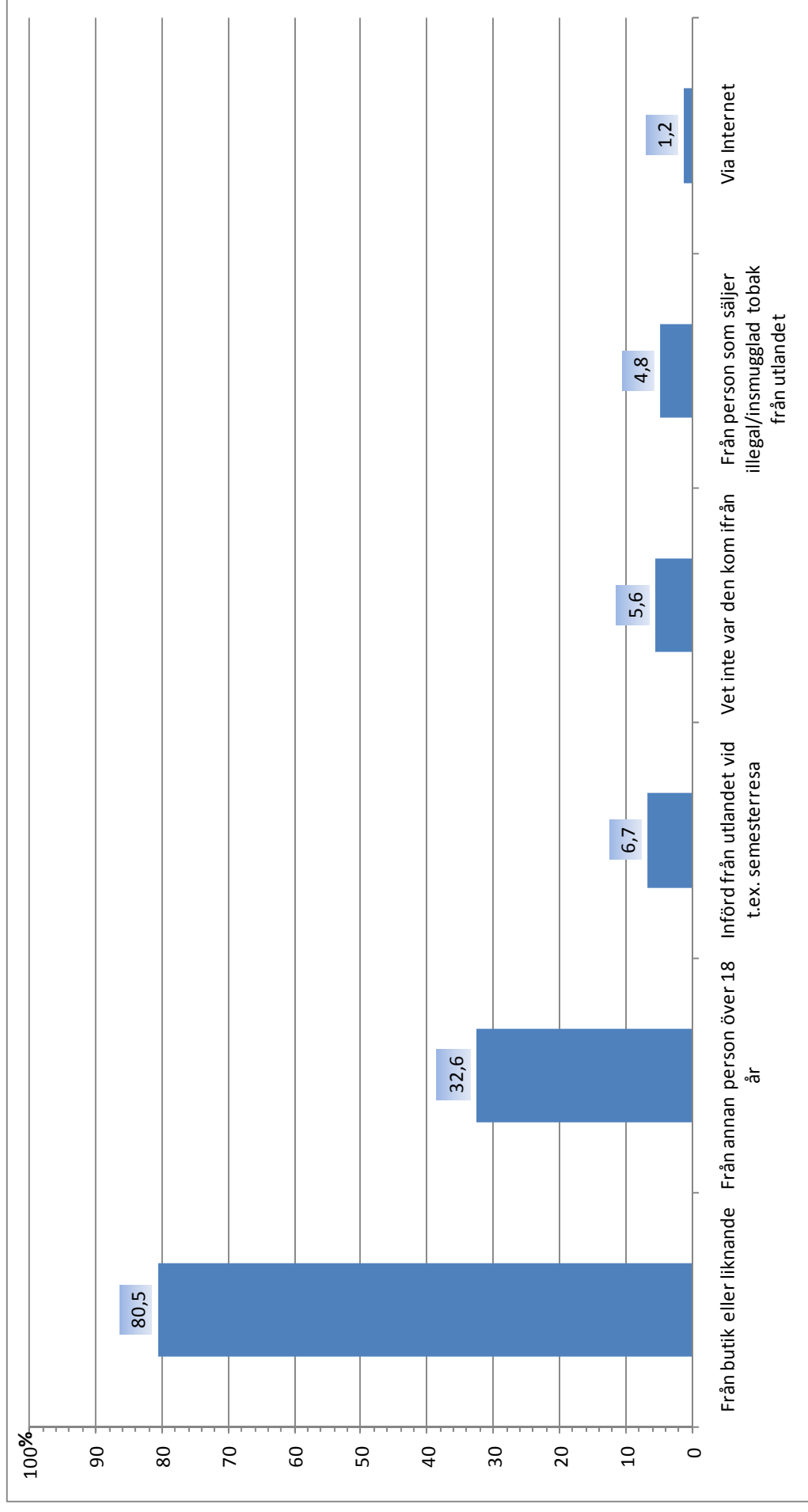
Figur 8. ”Brukar du bli nekad att köpa tobak i butik?” Procentuell fördelning efter län bland de elever som brukat tobak de senaste 30 dagarna.

5.4 Tobak inskaffad av en annan person

I figur 9 presenteras varifrån den tobak som eleverna fått av en annan person egentligen kommer ifrån. Figuren visar att tobaken i åtta fall av tio kommer från en butik eller liknande. En tredjedel av eleverna anser att tobaken egentligen kommer ifrån en annan person över 18 år och drygt en av tjugo elever har uppgett att tobaken kommer ifrån utlandet, t.ex. från en semesterresa. Ungefär lika många elever vet inte var tobaken kommer ifrån eller har uppgett att tobaken kommer ifrån en person som säljer insmugglad tobak från utlandet. De tre vanligaste alternativen som tobaken kommer ifrån per kommun/stadsdel visas i bilaga 5.

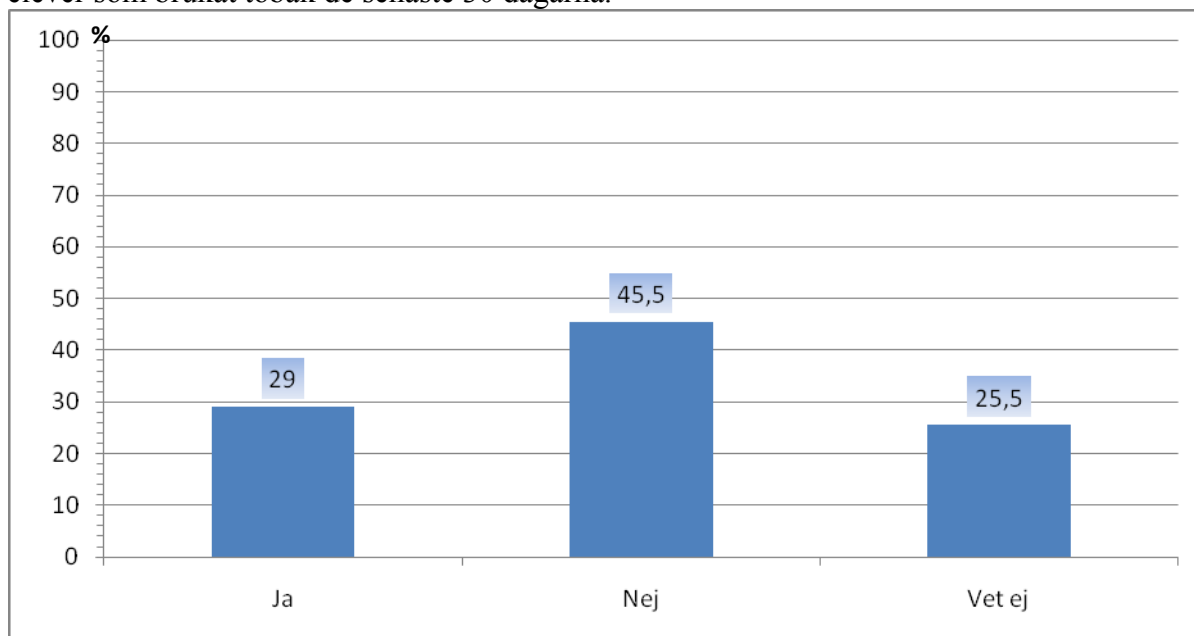
Figur 9. ”Om du fått tag på tobak genom någon annan, var fick den personen tobaken ifrån?” Procentuell fördelning efter län bland de elever som brukat tobak de senaste 30 dagarna och som inte köpt tobaken själva.

5.5 Attityder till tillgångsbegränsande insatser

Figur 10 redovisar om de elever som brukat tobak de senaste 30 dagarna upplever att ett lågt pris är viktigt. Flest elever, nästan hälften upplevde inte att ett lågt pris på tobak är viktigt. Drygt en fjärdedel uppgav att det är viktigt medan resterande fjärdedelen uppgav att de inte visste. Kompletterande information per kommun/stadsdel presenteras i bilaga 5.

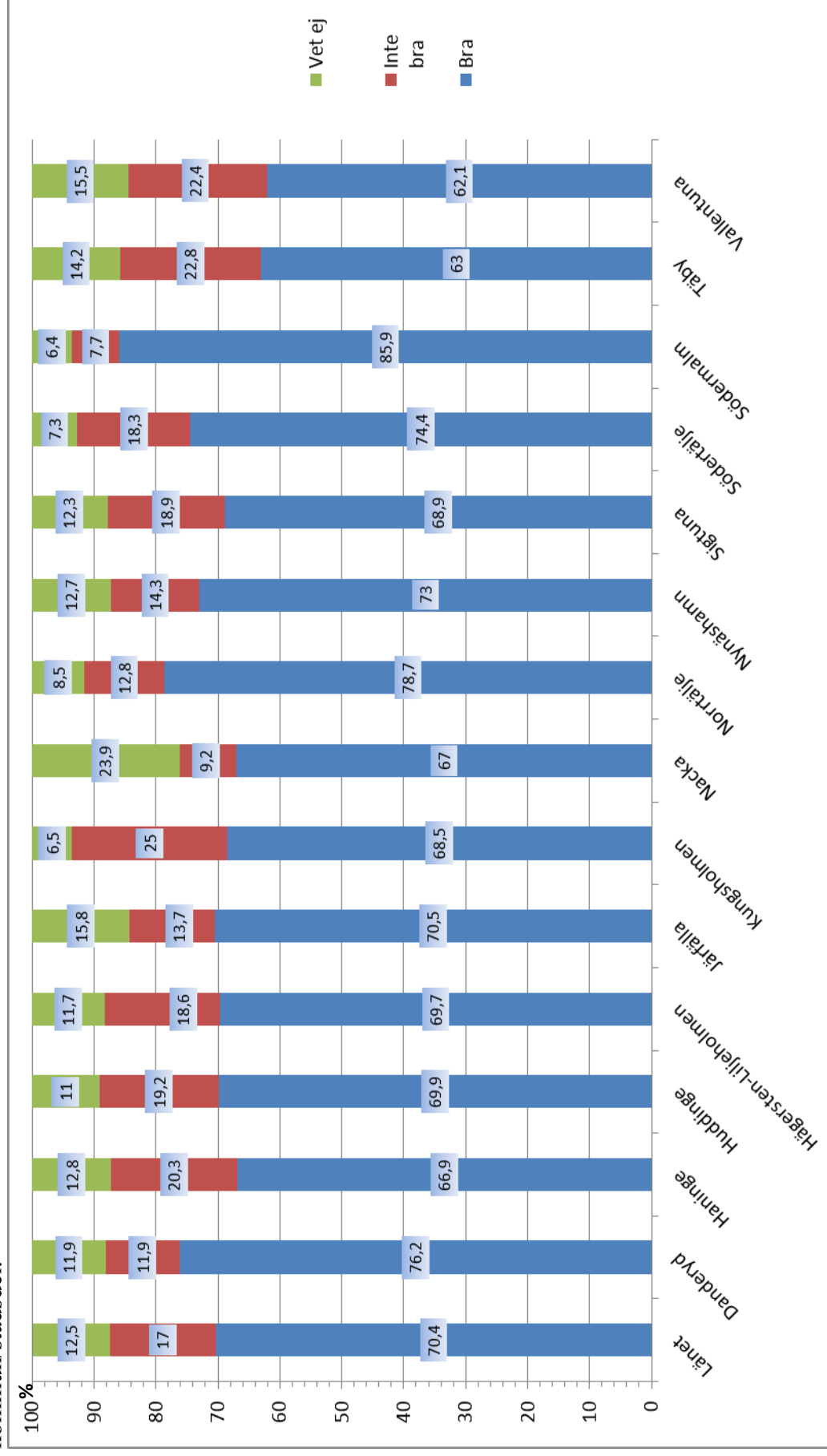
Figur 10. ”Är lågt pris på tobaken viktigt för dig?” Procentuell fördelning efter län bland de elever som brukat tobak de senaste 30 dagarna.

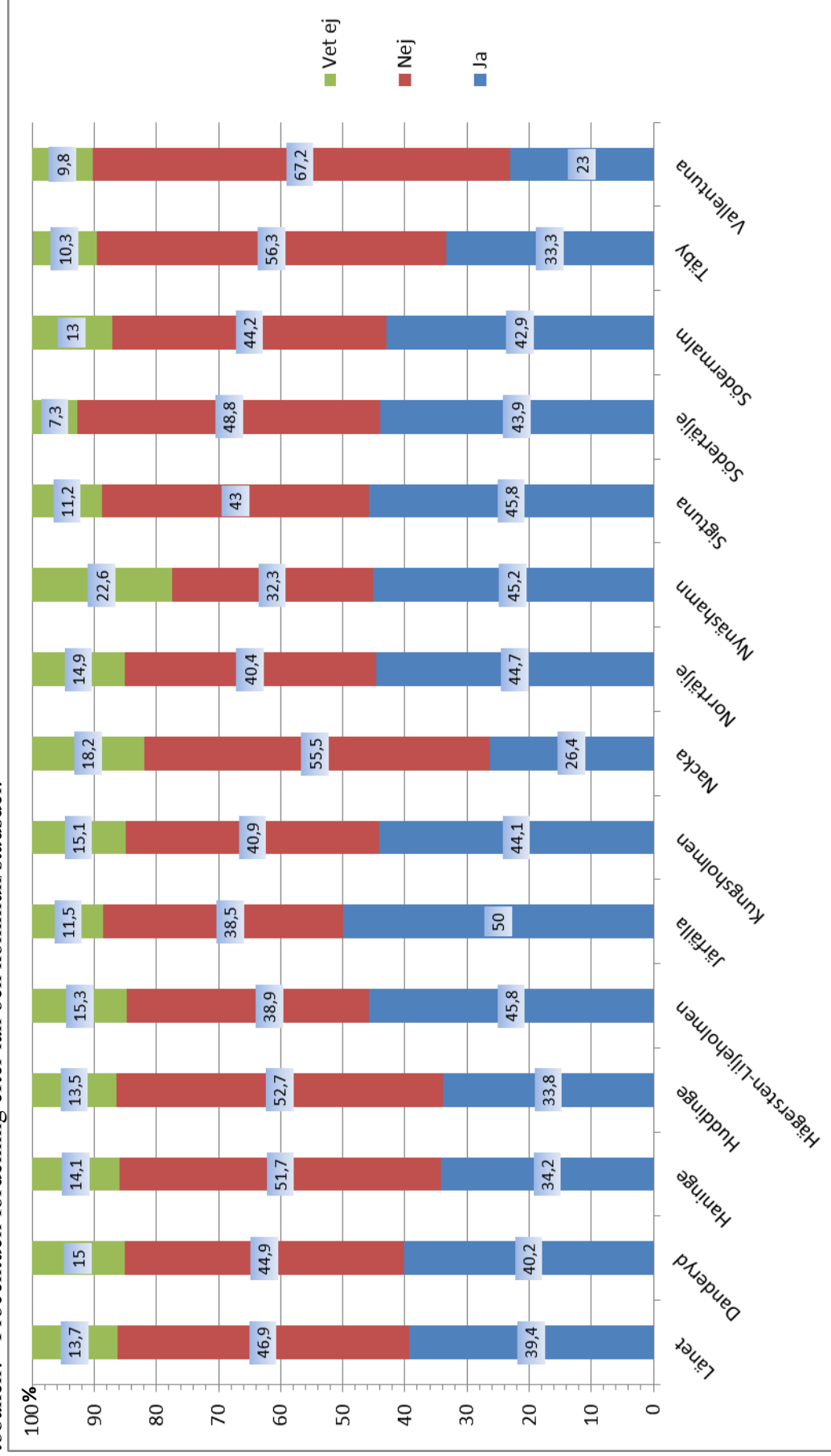
I figur 11 klargörs elevernas attityder till det rådande förbudet mot att sälja tobak till ungdomar under 18 år. Figuren visar att på länsnivå upplever majoriteten, sju av tio att förbudet är bra. På Södermalm upplever den största andelen, 85,9 % att förbudet är bra medan den lägsta andelen återfinns i Vallentuna på 62,1 %.

Figur 12 redovisar elevernas attityder till om det ska vara olagligt för ungdomar under 18 år att inneha tobak och att polisen därmed kan beslagta tobaken. På länsnivå tycker cirka fyra av tio elever att det ska vara olagligt medan nästan hälften av eleverna inte tycker det. I Järfälla tycker cirka hälften av eleverna att det ska vara olagligt medan nästan sju av tio elever i Vallentuna tycker tvärtom, att det inte ska vara olagligt.

Figur 11. ”Tycker du det är bra att det är förbjudet att sälja tobak till ungdomar under 18 år?” Procentuell fördelning efter län och kommun/stadsdel.

Figur 12. "Tycker du att det ska vara olagligt för ungdomar under 18 år att ha och använda tobak och att polisen därmed har rätt att beslagta tobaken?" Procentuell fördelning efter län och kommun/stadsdel.

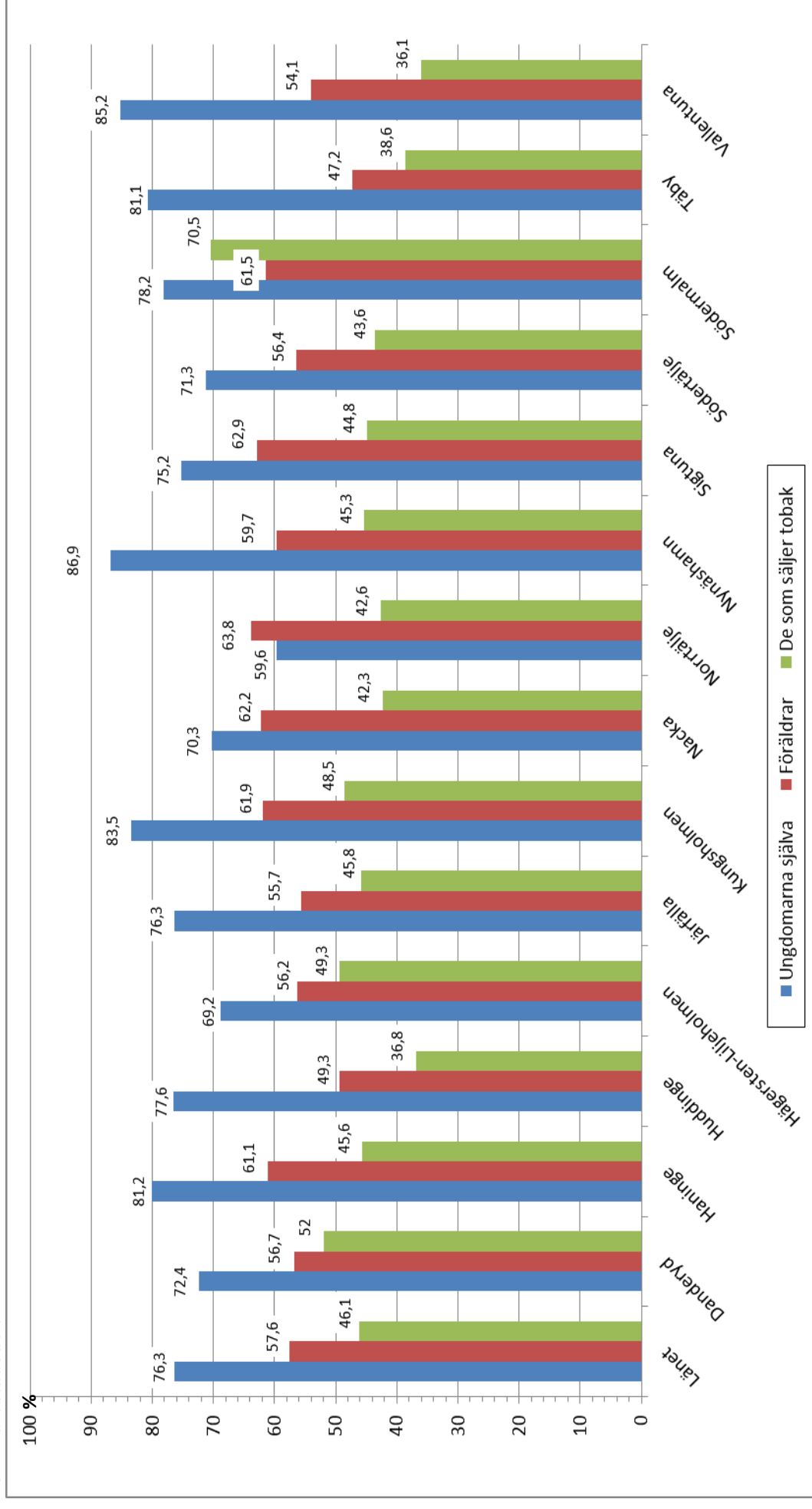

Figur 13 presenterar de tre alternativen som flest elever anser bär ansvar för att ungdomar under 18 år inte ska bruka tobak. I samtliga kommuner/stadsdelar har samma tre alternativ oftast valts: ungdomarna själva, föräldrar och de som säljer tobak har ansvaret. På länsnivå upplever nästan åtta av tio elever att ungdomarna själva har ansvaret för att de inte brukar tobak. Nästan sex av tio elever anser att föräldrar är ansvariga och nästan hälften anser att de som säljer tobak har ett ansvar. Totalt har även tolv elever uppgett andra alternativ än de förslagna i enkäten. Tobaksbolagen, kamrater och samhället/staten nämndes.

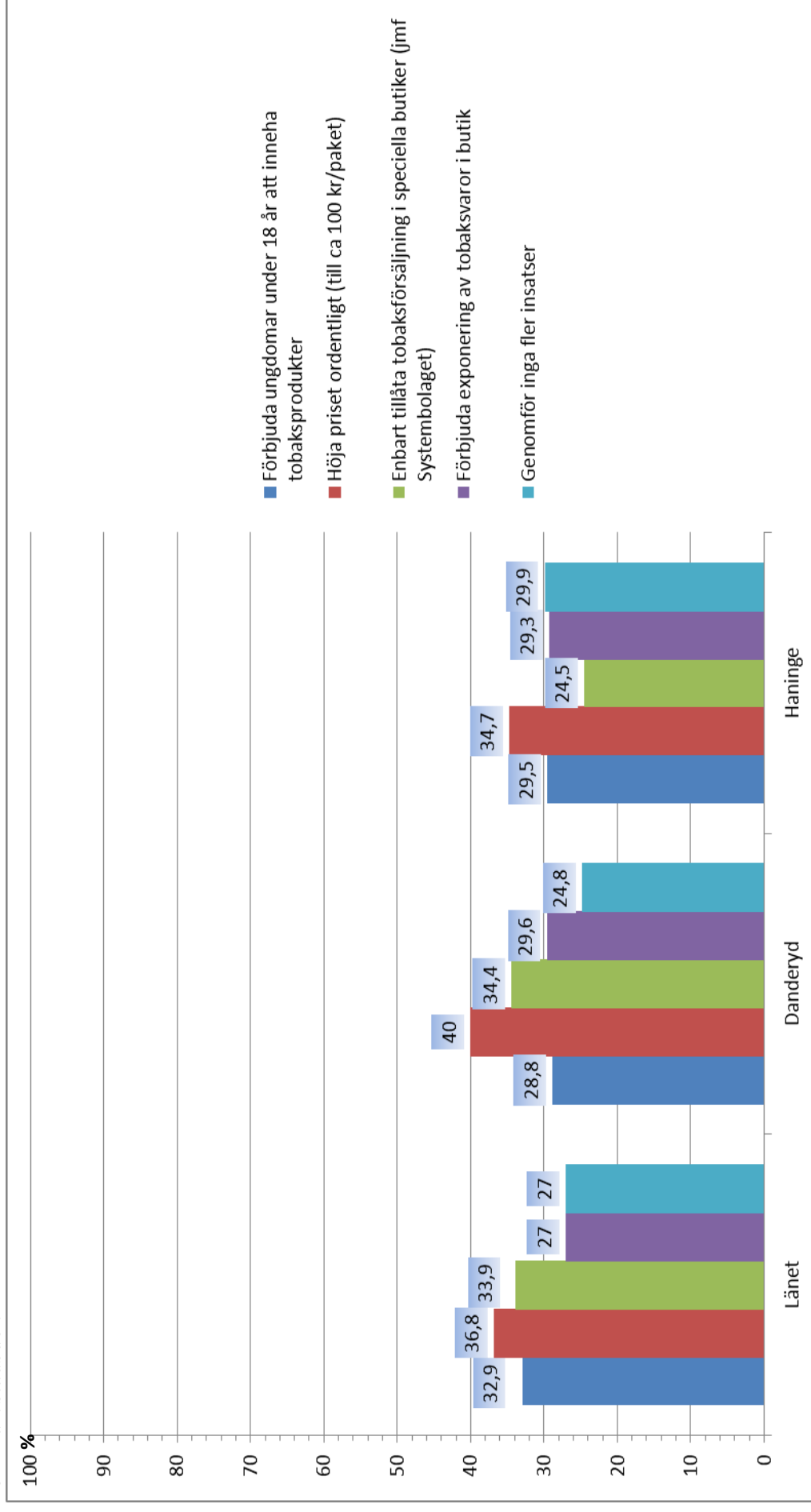
I figurerna 14a-14e presenteras vad eleverna tycker att man kan göra för att minska risken att unga får tag på tobak. I kommunerna/stadsdelarna rädde för denna enkätfråga inte samma enighet som för frågan om ansvar utan flera förslag dominerade. Därför presenteras samtliga svarsalternativ i figurerna. Figur 14a visar att nästan fyra av tio elever på länsnivå tycker att priset på tobak ska höjas ordentligt. Detta var mest populärt i Norrtälje och på Kungsholmen (45,7 % och 44,2 %). Cirka en tredjedel av eleverna tycker att tobaksförsäljning enbart ska tillåtas i speciella butiker och ungefär lika många tycker att ungdomar under 18 år ska förbjudas att inneha och bruka tobak. Drygt en fjärdedel av eleverna på länsnivå tyckte däremot inte att det bör genomföras några fler insatser.

Utöver de förvalda alternativen gav tolv elever förslag på andra tillgångsbegränsande insatser. Bland annat nämndes fler insatser för att tobakshandlare upprätthåller 18 årsgränsen på försäljning, fler tobaksfria miljöer, utökade förbud mot tobak och ökade straff för langning. Dessutom uppgav fjorton elever förslag som riktar till att minska efterfrågan på tobak. Mer information i skolan om riskerna med tobak och att tillåta försäljning av nikotinersättningsläkemedel till ungdomar under 18 år gavs som förslag.

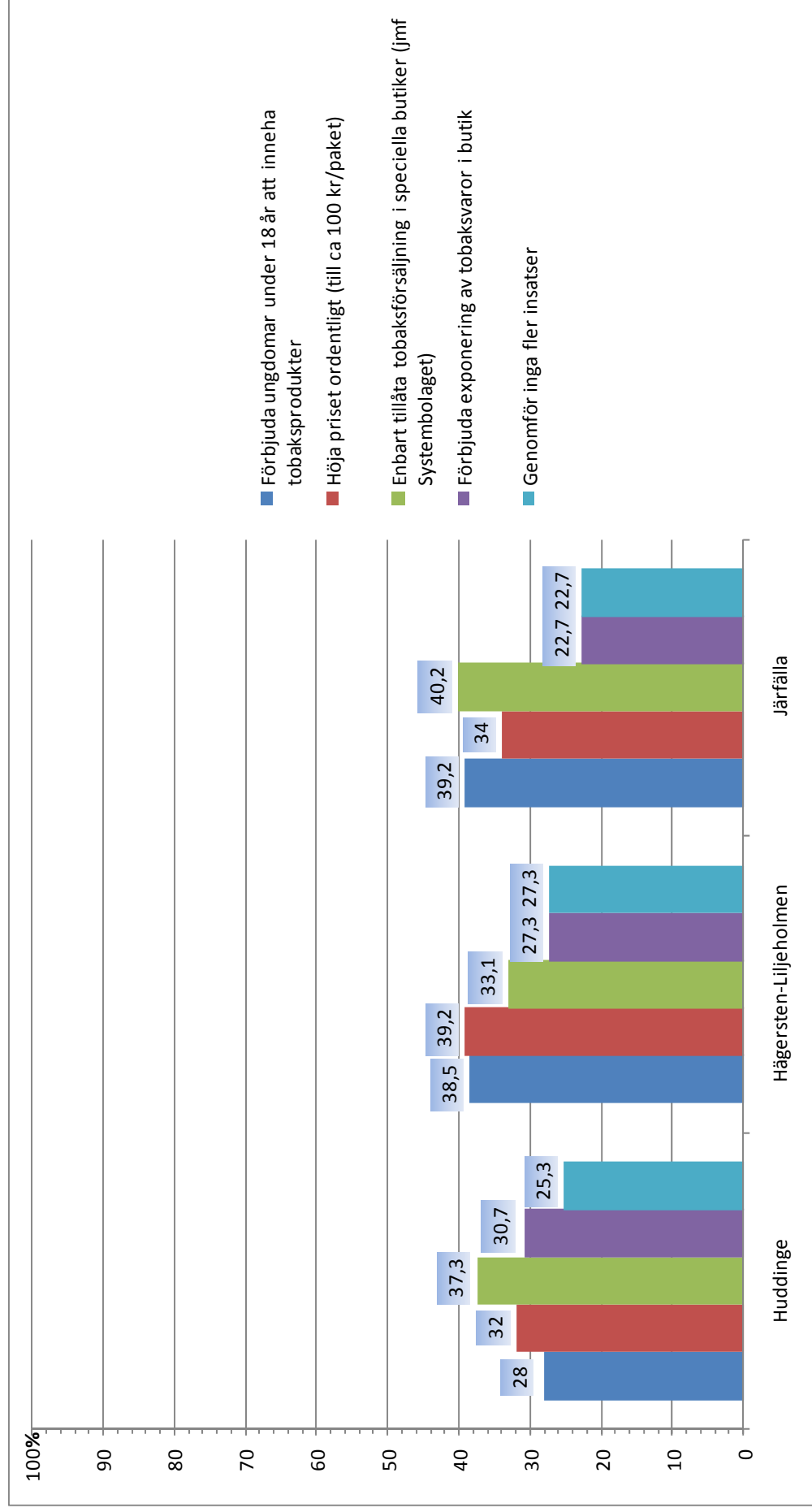
Figur 13. ”Vem tycker du har ansvaret för att ungdomar under 18 år inte ska använda tobak?” Procentuell fördelning efter län och kommun/stadsdel.

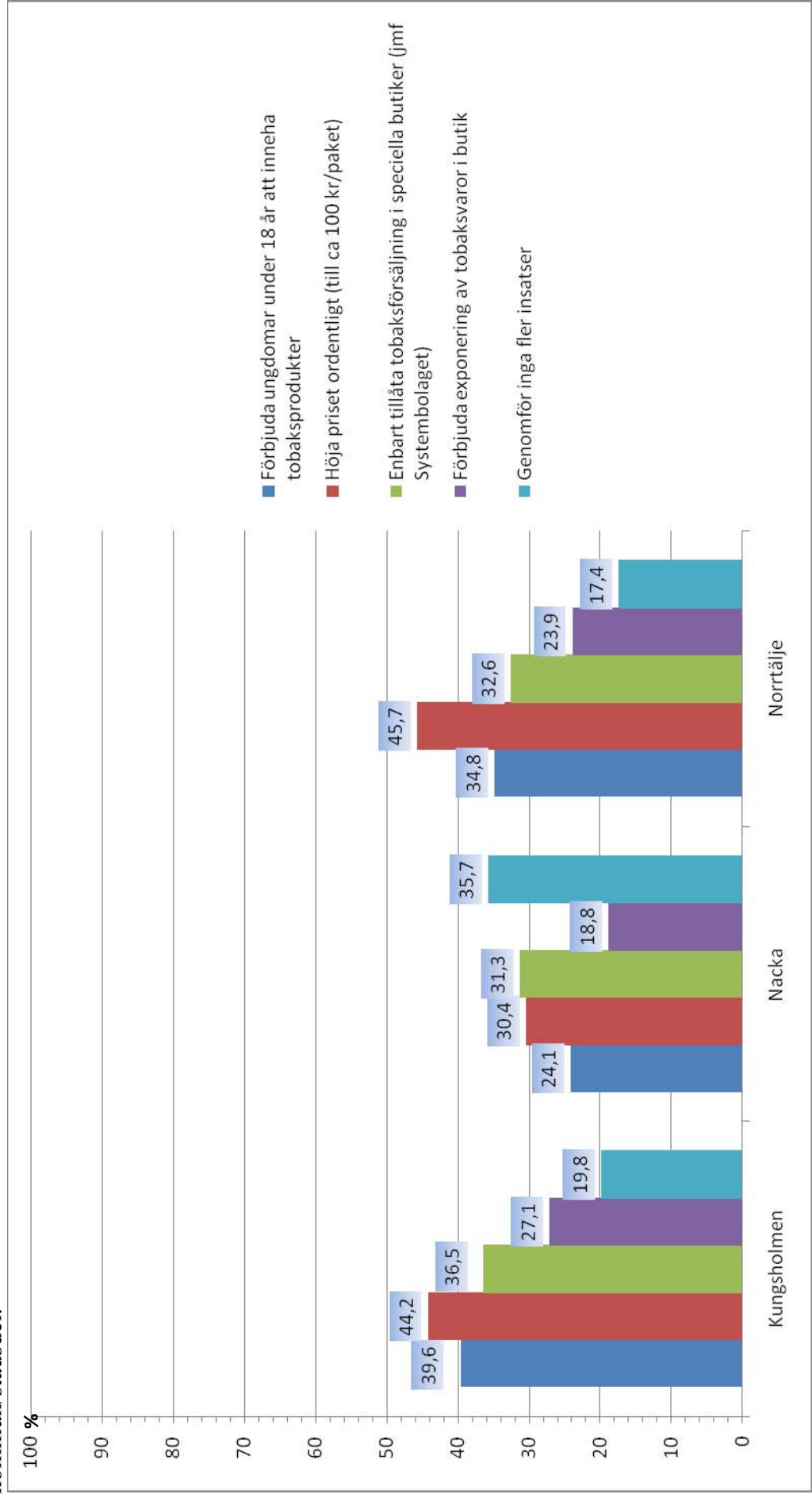
Figur 14a. "Vad tycker du att man ska göra för att minska risken att ungdomar under 18 år får tag på tobak?" Procentuell fördelning efter län och kommun/stadsdel.

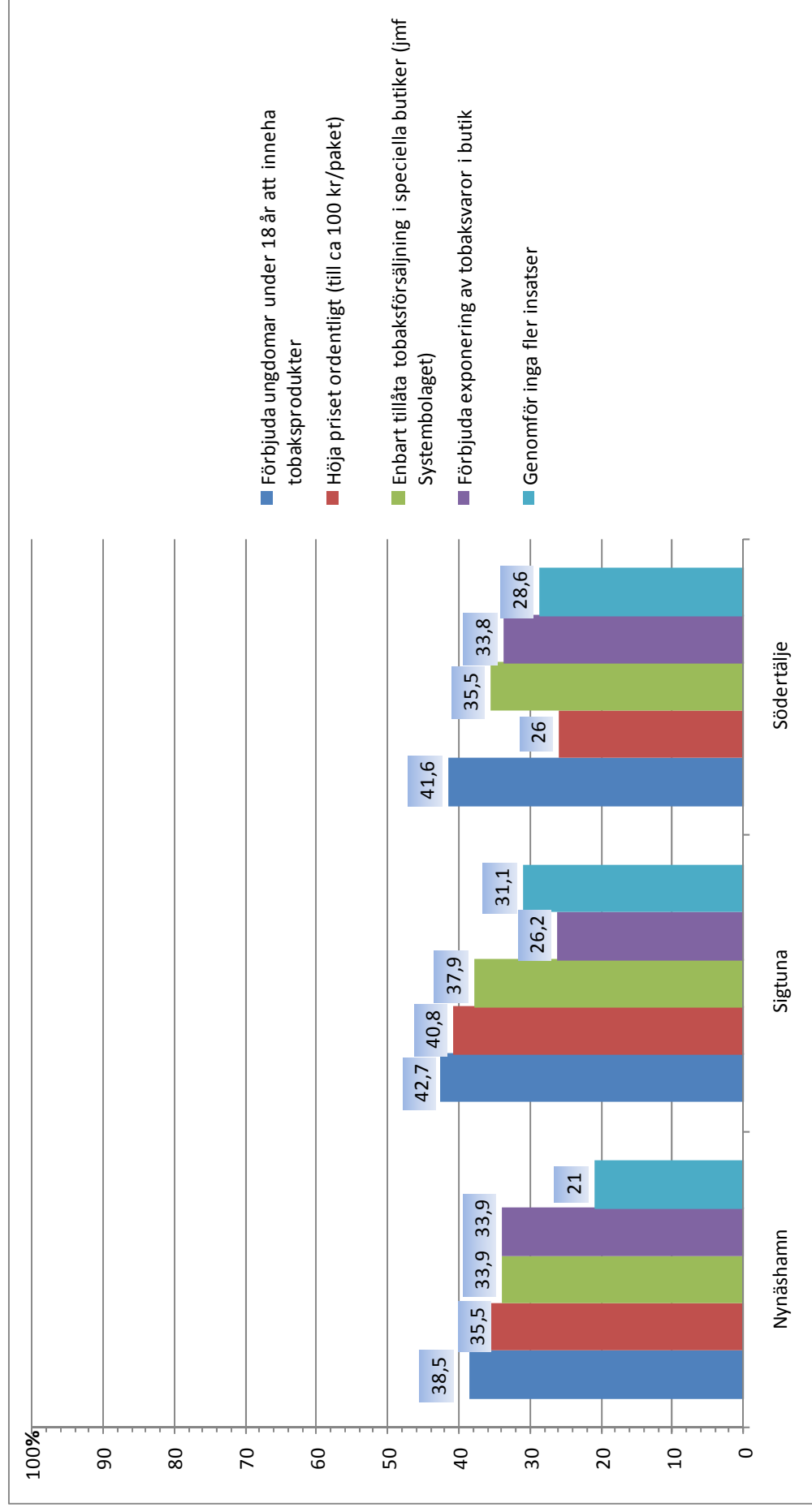
Figur 14b. ”Vad tycker du att man ska göra för att minska risken att ungdomar under 18 år får tag på tobak?” Procentuell fördelning efter län och kommun/stadsdel.

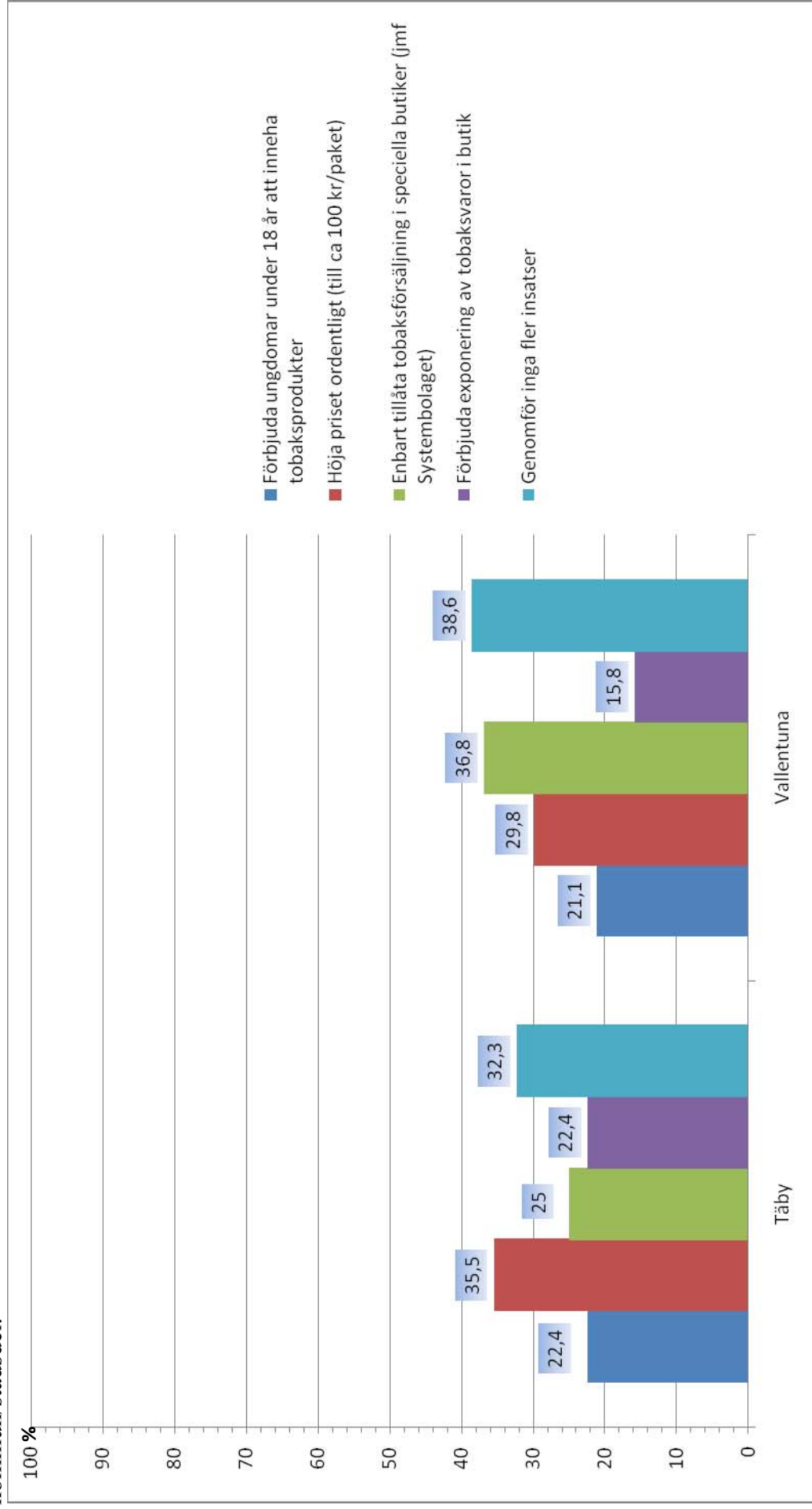
Figur 14c. ”Vad tycker du att man ska göra för att minska risken att ungdomar under 18 år får tag på tobak?” Procentuell fördelning efter län och kommun/stadsdel.

Figur 14d. ”Vad tycker du att man ska göra för att minska risken att ungdomar under 18 år får tag på tobak?” Procentuell fördelning efter län och kommun/stadsdel.

Figur 14e. ”Vad tycker du att man ska göra för att minska risken att ungdomar under 18 år får tag på tobak?” Procentuell fördelning efter län och kommun/stadsdel.

6. DISKUSSION

6.1 Metoddiskussion

Undersökningen har till skillnad från en traditionell vetenskaplig studie genomförts under kortare tid och med en icke-vetenskaplig insamlingsmetodik baserad på en undersökning av STAD (Leifman 2008). Syftet är inte att kunna generalisera om studiepopulationen, utan istället att se tendenser och skapa underlag för det tillgångsbegränsande arbetet.

I planeringen och genomförandet har samverkan och dialog mellan de olika aktörerna varit en betydelsefull del. En kontinuerlig kontakt har funnits mellan KI och Länsstyrelsen vilket efterfrågades i upphandlingen. Även samverkan med kommunernas preventionssamordnare har fungerat väl. De inkluderades tidigt i processen och under uppstartsmötet med alla aktörer diskuterades bland annat enkät och genomförande där gemensamma beslut togs.

6.1.1 Genomförandet och externt bortfall

Insamlingsmetoden var inte optimal och det var inte möjligt att samla in önskvärt antal giltiga enkäter. Detta var förvånande då det fanns en god marginal i uträkningen som genomfördes innan insamlingen. Då 1436 insamlade enkäter ändå ger ett stort underlag och då tiden för analys var relativt kort togs beslutet om att inte samla in ytterligare enkäter.

Undersökningen har ett högt externt bortfall. I STAD:s undersökning presenteras inte det externa bortfallet varför det inte är möjligt att göra en jämförelse. Bortfallet kan ha flera orsaker. Eleverna tillfrågades i korridoren under sin lunchrast och många uppgav att de inte hade tid att besvara. Eventuellt har de inte tillräckligt lång lunchrast för att känna att de vill eller kan delta. Lunchrasten är deras lediga tid som de möjligtvis inte spendera på annat. Att låta eleverna istället besvara enkäten på förmiddagsrasten eller på lektionstid skulle vara mer fördelaktigt.

Bortfallet kan även bero på att eleverna blev fundersamma till det skriftliga intyget, vilket några preventionssamordnare vittnade om. Det är troligt att några elever trodde att intyget och enkäten kunde kopplas till varandra. Det är förståeligt att elever då inte vill delta. Om känsliga uppgifter framkommer av enkäten vill förmodligen inte eleven skriva under med sitt namn, även om det är på ett annat papper som behandlas separat. Att ha insamlingen på lektionstid möjliggör för insamlaren att än mer tydligt förklara elevernas anonymitet och syftet med det skriftliga intyget. För elevernas skull är det ändå betydelsefullt att använda det skriftliga intyget.

En tredje anledning till det externa bortfallet kan vara att en stor andel av skolornas elever är 18 år. Eftersom undersökningen genomfördes på våren har flera elever i årskurs 2 redan fyllt år och därför vore det mer lämpligt att samla in enkäterna tidigt under höstterminen. Då har få i årskurs 2 fyllt år samtidigt som vissa elever i årskurs 3 inte har fyllt 18 år ännu.

Det var även svårt att fråga var tionde elev som passerade i korridoren, något som samordnarna även upplevde i STAD:s undersökning. Mestadels tillfrågades var femte eller sjätte elev och detta styrker förslaget om att genomföra insamlingen i klassrummen istället. Däremot kan inte eleverna tillfrågas slumpmässigt i klassrummet, men istället kan skolklasser kunna väljas ut slumpmässigt.

Totalt har 1424 intyg inkommit, vilket betyder att för tolv ifyllda enkäter fattas det skriftliga intyget. Två av de icke underskrivna intygen fanns dock med i den förslutna lådan och flera samordnare uppgav att de informerat alla elever som ville delta och uppmanat dem att läsa intyget. Detta kan tolkas som att vissa elever som inte har lämnat in intyget ändå var medveten om undersökningens syfte och anonymitet innan de besvarade enkäten.

6.1.2 Styrkor och förbättringsmöjligheter

Enkäten har skapats i samverkan mellan Länsstyrelsen och KI och baseras på det frågeformulär som STAD använde i deras undersökning. En av enkätens styrkor är att den är granskad av både Länsstyrelsen, KI och preventionssamordnarna. Alla medverkande har haft chans att kommentera enkäten. Tydlighet, enkelhet och språkmässig anpassning till eleverna har eftersträvat. Den är även testad i förväg i en pilotundersökning.

Trots detta har vissa förbättringsmöjligheter upptäckts vid bearbetning och analysering av data. Ett stort antal elever har haft svårigheter med graderna på skalan i enkätfråga 6 trots tydliga instruktioner. De har upplevt att 1 motsvarar *omöjligt* och att 5 motsvarar *mycket lätt* istället för tvärtom. De har sedan suddat ut sitt svar eller strukit över det och ändrat, då de sett instruktionerna. Det finns därför risk att fler elever inte uppfattat frågan korrekt och därför svarat tvärtom mot för vad de tänkt svara.

För enkätfråga 9 finns svarsalternativet *betalade någon för att köpa ut*. Detta medför att eleverna kan ha fyllt i detta alternativ och hänvisat till syskon/kamrater eller föräldrar, två andra svarsalternativ i enkätfrågan. Svarsalternativet borde ha varit formulerat så att eleven enbart kunde fylla i det om någon annan än dessa hade köpt ut tobak åt dem.

För enkätfråga 10 kunde svarsrutan ha varit större. Det har varit svårt att skilja på vissa bokstäver som eleverna har fyllt i, till exempel bokstaven a och d i gemenform. Det finns därför en risk att dessa ibland har förväxlats i analysen. Enkätfråga 11 borde, i likhet med andra enkätfrågor haft ett öppet svarsalternativ för de elever som vet att deras kontaktperson fått tag på tobaken på ett annat sätt än de befintliga svarsalternativen. Enkätfråga 13a borde dessutom ha ett svarsalternativ för dem som köper tobak men varken nära hemmet eller nära bostaden. Både enkätfråga 13a och 13c kunde ha riktats enbart till dem som köpt tobak själva.

Enkätfråga 13c borde ha haft ett svarsalternativ för dem som ibland blir nekad att köpa tobak i butik. Troligtvis blir en elev som själv köper tobak i butik mer eller mindre ofta nekad att köpa. Enkätfråga 13c är dessutom inte formulerad på ett enkelt och tydligt sätt. Det hade förmodligen varit enklare för eleverna att svara ja på frågan *brukar du kunna köpa tobak i butik?*

Svarsalternativet *De som säljer* i enkätfråga 17 kan tolkas på två sätt. Det kan antingen tolkas som tobakshandlare eller de som säljer vidare smuggeltobak. Tanken med svarsalternativet var tobakshandlare men det är inte säkert att alla elever har tolkat det så. Slutligen borde enkätfråga 17 tydligare kopplas till tillgångsbegränsade insatser. Alternativen är tydligt kopplade till tillgång men frågan är mer öppen. Ett bättre förslag är *Vem tycker du har ansvaret för att minska ungdomars tillgång till tobak?*

6.1.3 Analys av det interna bortfallet

Enkätfrågorna 10, 13a och 13c hade högst internt bortfall. Enkätfråga 10 var en följdfråga till enkätfråga 9 där eleverna skulle välja ut det sätt som de vanligast fått tag på tobak på de senaste 30 dagarna. Elever som endast fått tag på tobak på ett sätt kan därför ha sett denna enkätfråga som onödig att besvara. För enkätfråga 13a beror dels det interna bortfallet på att elever både uppgett att de oftast får tag på tobak nära skolan och nära hemmet, vilket är ologiskt. Bortfallet kan även bero på att eleverna varken köper nära hemmet eller nära bostaden utan någon annanstans. För enkätfråga 13c kan bortfallet troligtvis bero på att det inte fanns ett svarsalternativ för dem som ibland blir nekade att köpa tobak i butik.

6.1.4 Etikdiskussion

Undersökningen har god etisk kvalitet vilket har bekräftats genom Etikprövningsnämndens godkännande. Eleverna har genom missivbrevet fått den information de behöver för att kunna besluta om att delta eller inte. De har skriftligen fått godkänna sin medverkan vilket gör undersökningen än mer etiskt försvarbar. Dessutom togs hänsyn till elevernas anonymitet i transportereringen av enkäterna till KI:s lokaler. Att posta enkäterna, och därmed riskera att utomstående fick tag på enkäterna var inte ett av de föredragna alternativen utan en lösning om ingen annan var möjlig.

6.2 Resultatdiskussion

Då undersökningen inte är strikt vetenskaplig bör resultatet tolkas med försiktighet och inte ses som direkt generaliserbart för studiepopulationen. Snarare visar resultatet hur det tenderar att se ut för just denna undersökta ungdomsgrupp vid detta utvalda tillfälle. Resultatet bör främst tolkas på länsnivå där underlaget av elever är stort. Resultat från urvalsundersökningar innehåller alltid en viss osäkerhet. Beslut har tagits om att inte redovisa osäkerheten i detta resultat då det inte finns kännedom om hur slumpmässigt bortfallet är. Det finns exempelvis inte kunskap om vilka gymnasieprogram de elever som avböjt att delta studerar vid, eller om könsfördelningen bland dem.

Tobaksvanorna bland eleverna liknar tidigare undersökningars resultat. Rökning de senaste 30 dagarna var dock några procentenheter högre bland pojkar och några lägre för flickor i denna undersökning än i CAN:s drogvaneundersökning och i Stockholmsenkäten (Hvidfeldt & Gripe 2009)⁴. Det är däremot svårt att helt jämföra undersökningarna då olika frågor har ställts i dem. Däremot är det fördelaktigt att tobaksvanorna ändå liknar tidigare undersökningars resultat, det kan ge en antydning om att övrigt resultat i denna undersökning har hög användbarhet och visar faktiska tendenser.

Resultatet visar att de elever som brukat tobak de senaste 30 dagarna sällan brukar stora mängder. Utslaget på 30 dagar röker de i genomsnitt drygt en cigarett om dagen, snusar en halv dosa i veckan eller röker vattenpipstobak vid ett tillfälle varannan vecka. Däremot är det viktigt att utgå ifrån att ungas tobaksbruk inte liknar vuxnas och att en lägre frekvens ändå kan leda till ett nikotinberoende (DiFranza et. al 2002, O'Loughlin et. al 2003).

⁴ Preventionscentrum –Europaforums hemsida, [www.stockholm.se/ Preventionscentrum- Europaforum/ Kunskapsbaserad prevention/](http://www.stockholm.se/Preventionscentrum-Europaforum/Kunskapsbaserad_prevention/) Stockholmsenkäten/ Stockholmsenkäten 2010, 2011-02-17.

En stor andel av eleverna tycker att det är lätt eller mycket lätt att få tag på tobak. Nästan hälften av eleverna tyckte det var lätt eller mycket lätt att få tag på cigaretter medan något färre ansåg detsamma om snus och vattenpipstobak. Fördelningen överensstämmer med CAN:s studie om tillgång, men där tyckte något fler elever att det var lätt/ mycket lätt att få tag på produkterna (Perälä 2010). I den studien tillfrågades enbart de elever som brukar tobak vilket kan förklara den skillnaden.

De vanligaste sätten som elever har fått tag på tobak är genom kamrater eller syskon, drygt sju av tio elever. Även detta samstämmer med tidigare studier, bland annat CAN:s tillgångsstudie där mellan hälften och sju av tio elever får tag på tobak genom kamrater (Perälä 2010). I CAN:s drogvaneundersökning fick en något mindre andel av eleverna, drygt hälften tag på cigaretter av kamrater (Hvidfeldt & Gripe 2009). Även elever i Mellbergs och Vignens undersökning (2009) uppgav att äldre kamrater ofta köper ut tobak. Denna tendens är viktigt att utgå ifrån i arbetet med tillgångsbegränsande insatser. Hur kan man arbeta för att minska kamraters och syskons benägenhet till att köpa ut tobak till ungdomar under 18 år? Exempel som kan föras upp till diskussion kan vara attitydsförändrande insatser, att butiksbiträden tydligare kan neka kunder som misstänks köpa ut tobak till någon under 18 år eller att införa straff för langning av tobak.

Ett annat vanligt sätt som eleverna fått tag på tobak är genom att själva köpa i butik, vilket fyra av tio tobaksbrukare har gjort de senaste 30 dagarna. Undersökningen visar också att elever oftare lyckas köpa tobak i butik än vad de blir nekade. Detta sammanfaller ungefär med andra undersökningars resultat, men vissa andra har visat på att en ännu högre andel ungdomar får tag på tobak på detta sätt (Hvidfeldt & Gripe 2009) (Perälä 2010) (Mellberg & Vignen 2009)⁵. Hur detta problem möts upp kräver fortsatt diskussion och eftersom provköp inte längre genomförs behövs andra fungerande insatser.

Att köpa smuggeltobak verkar inte vara vanligt bland eleverna. Färre än var tjugonde elev som brukat tobak de senaste 30 dagarna har fått tag på tobak genom någon som säljer smuggeltobak. Det överensstämmer med tidigare undersökningar (Hvidfeldt & Gripe 2009). Resultatet kan däremot inte visa på om den tobak de köper, till exempel från butik ändå är smuggeltobak då butiksförsäld tobak kan vara smugglad fast köparen inte är medveten om detta. Det verkar däremot som eleverna inte aktivt söker smuggeltobak.

Eleverna har betalat cirka 45 kr för ett paket cigaretter och merparten uppgav att priset på tobak inte är viktigt för dem. Det kan vara en förklaring till varför få aktivt köpt smuggeltobak. Ett syfte med att köpa smuggeltobak är troligen det lägre priset men detta verkar inte motivera eleverna i undersökningen. Däremot är det oklart om eleverna anser att priset är viktigt om tobakspriset höjs ordentligt och då kan en bieffekt bli ökad försäljning av smuggeltobak till ungdomar under 18 år. Dessutom, när det är vanligt att kamrater eller syskon köper ut samt att eleverna ofta kan köpa själva i butik är det troligt att de inte upplever ett behov av att köpa smuggeltobak. De får tag på tobak ändå.

Inte heller verkar det som att den tobak som elever fått tag genom en annan person ursprungligen är smuggeltobak. Åtminstone inte vad eleverna själva är medvetna om. Istället kommer tobaken oftast ifrån en butik eller liknande vilket understryker att eleverna lätt kan få

⁵ Preventionscentrum –Europaforums hemsida, www.stockholm.se/Preventionscentrum-Europaforum/ Kunskapsbaserad prevention/ Stockholmsenkäten/ Stockholmsenkäten 2010, 2011-02-17.

tag på någon som köper ut åt dem. Däremot uppger drygt en tredjedel av de elever som fått tobak av någon annan att tobaken egentligen kommer ifrån en tredje person, någon över 18 år. Möjligtvis kan en viss andel av den tobaken vara smuggeltobak.

De flesta elever, sju av tio tycker att förbudet mot att sälja tobak till ungdomar under 18 år är bra. I tidigare undersökningar har liknande resultat uppnåtts (Nilsson 2010). Cirka fyra av tio elever tycker att man ska införa förbud mot att ungdomar får inneha tobak och att polisen därmed har rätt att beslagta tobaken. Tendenserna tyder alltså på att de flesta elever inte vill utöka förbudet, något som är viktigt att ha i åtanke om eller när ett sådant arbete påbörjas.

Flest elever tycker att ungdomarna själva har ansvaret för att de inte ska bruka tobak. Det är intressant och viktigt att ta i anspråk och kan fordra insatser som stärker individens förmåga att göra hälsosamma levnadsvanor. Eleverna anser även att föräldrar och de som säljer tobak har ansvar för att ungdomar under 18 år inte ska bruka tobak.

Det verkar finnas ett måttligt intresse bland eleverna för insatser som kan genomföras för att minska ungdomars tillgång till tobak. Flest elever, knappt fyra av tio ansåg att tobaken kan vara dyrare, vilket ungefär stämmer överens med tidigare undersökningar. Däremot var det betydligt fler i den tidigare undersökningen som tyckte att priset borde höjas (Nilsson 2010). Drygt en fjärdedel anser att exponeringsförbud av tobak bör införas medan lika många tycker att det inte bör genomföras fler insatser. Cirka en tredjedel av eleverna tycker att tobak endast ska säljas i speciella butiker, liknande Systembolaget. Antingen tycker dessa elever att befintliga insatser är tillräckliga eller så vill de inte att fler insatser ska genomföras då ungdomarna själva har ansvaret i denna fråga. Det sistnämnda kan vara troligt i och med att merparten av eleverna uppgett att ungdomarna själva har ansvaret.

Avslutningsvis har Länsstyrelsen och kommunerna/stadsdelarna med denna rapport fått en bild av på vilket sätt och hur lätt eleverna i undersökningen fått tag på tobak samt hur deras inställningar till tillgångsbegränsande insatser ser ut. Rapporten kan därmed fungera som ett underlag för fortsatt arbete med tillgångsbegränsande insatser för ungdomar under 18 år.

7. SLUTSATSER

- Samverkan mellan Länsstyrelsen, KI och kommunernas/stadsdelarnas preventionssamordnare har fungerat väl och samtliga har utfört sina uppgifter inom projektet.
- Undersökningen har ett stort externt bortfall, drygt 60 % av de tillfrågade eleverna avböjde från att delta. Detta tyder på att metoden för insamling inte varit optimal. Datainsamling borde ha skett på höstterminen då fler elever i gymnasiet är under 18 år och under en annan tid på dagen än då elever har lunchrast. Data skulle ha kunnat samlas in på lektionstid där hela skolklasser tillfrågats samtidigt.
- Undersökningens resultat samstämmer i många fall med andra undersökningar vilket pekar på att resultaten ändå är användbara och visar på faktiska tendenser. Däremot kan resultatet inte generaliseras utan användas för att se tendenser för den undersökta ungdomsgruppen vid detta utvalda tillfälle.
- Resultatet pekar på att de flesta eleverna anser att det är lätt att få tag på tobak. Ofta vet eleverna vilken butik de ska besöka om de vill få tag på tobak. De som själva köper tobak i butik blir sällan nekade att köpa.
- Elever som brukat tobak de senaste 30 dagarna uppger att de oftast tag på tobak genom sina kamrater/syskon som i sin tur oftast köpt tobaken i butik. Ett annat vanligt sätt eleverna fått tag på tobak är att de själva köpt i butik.
- Resultatet antyder att smuggeltobak inte är vanligt förekommande bland eleverna. De får lätt tag på tobak ändå samtidigt som de anser att priset på tobak inte är viktigt.
- Omkring var tredje elev var positiv till de föreslagna insatserna för att minska tillgången till tobak bland ungdomar under 18 år. Främst uppskattades en prishöjning på tobak. Samtidigt tyckte även var tredje elev att det inte behövs fler insatser.

REFERENSER

DiFranza JR., Savageau, JA., Rigotti, NA., Fletcher, K., Ockene JK. & McNeill AD (2002). Development of symptoms of tobacco dependence in youth: 30 month follow up data from the DNDY study. *Tobacco Control*. Vol. 11:3, ss. 228-235.

Hvidfeldt, T. & Gripe, I. (2009). *Skolelevers drogvanor 2009*. Stockholm: CAN (Centralförbundet för alkohol- och narkotikaupplysning) (Rapport 118).

Leifman, H. (2008). *Alkoholvanor bland ungdomar och unga vuxna i Stockholms län – studier av hur unga människor i Stockholms län anskaffar alkohol*. Stockholm: STAD (Stockholm förebygger alkohol- och narkotikaproblem) (Rapport nr 33).

Mellberg, S. & Vigren, L. *Hur får ungdomar tillgång till tobak? En kvantitativ studie bland ungdomar i Halland*. Uppsats i folkhälsovetenskap 30 högskolepoäng inom det idrottsvetenskapliga programmet. Halmstad: Högskolan i Halmstad, Sektionen för hälsa och samhälle.

Nilsson, M. (2010). *Tonåringar om tobak – vanor, kunskaper och attityder*. Stockholm: Statens folkhälsoinstitut. (Rapport 2010:20).

Perälä, P. (2010). *Tobakstillgänglighet bland ungdomar - en pilotundersökning i sex kommuner*. Stockholm: CAN (Centralförbundet för alkohol- och narkotikaupplysning) (Rapport 126).

O'Loughlin J., DiFranza JR., Tyndale, RF., Meshefedjian, G., McMillan-Davey E. & Clarke, PB. (2003). Nicotine-dependence symptoms are associated with smoking frequency in adolescents. *American Journal of Preventive Medicine*. Vol. 25:3, ss. 219-225.

Sohlberg, T. (2010). *Tal om tobak 2009, Tobakskonsumtionen i Sverige 2009*. Stockholm: Stockholms Universitet, Centrum för socialvetenskaplig alkohol- och drogforskning (SoRAD). (Forskningsrapport nr 61).

Sund, M. (2006). *Har förbudet att sälja tobak till minderåriga påverkat ungdomars möjligheter att köpa tobak? En studie av lagen om 18-årsgräns från 1997*. Diss. Karlstads universitet. Karlstad: univ. (2006:29).

Turner L., Mermelstein, R. & Flay, B. (2004). Individual and contextual influences on adolescent smoking. *The New York academy of science*. Vol. 1021, ss. 175-197.

WHO (Världshälsoorganisationen) (2000). *What in the worlds works? International consultation on tobacco and youth, Singapore 28-29 September 1999, final conference report*. Genève: WHO

WHO (Världshälsoorganisationen) (2005). *WHO Framework Convention on Tobacco Control*. Tredje upplagan. Genève: WHO.

1. Vilken kommun/stadsdel bor du i?
2. Vilket program går du?
3. Vilken årskurs går du?
4. Är du kille ☐ tjej ☐
5. Hur gammal är du?

6. Ringa in nummer på en skala 1–5 där 1 är mycket lätt och 5 är omöjligt:
Hur lätt är det för dig att få tag på:

cigaretter	1	2	3	4	5	vet ej	☐
snus	1	2	3	4	5	vet ej	☐
vattenpipstobak	1	2	3	4	5	vet ej	☐

7. a. Har du rökt cigaretter de senaste 30 dagarna? ja ☐ nej ☐
b. Har du snusat de senaste 30 dagarna? ja ☐ nej ☐
c. Har du rökt vattenpipstobak de senaste 30 dagarna? ja ☐ nej ☐
Om du svarat nej på alla frågorna i nr 7 gå direkt vidare till fråga 14

8. a. Hur många cigaretter har du rökt de senaste 30 dagarna?
Ungefär antal cigaretter
b. Hur många dosor snus har du snusat de senaste 30 dagarna?
Ungefär dosor snus.
c. Vid hur många tillfällen har du rökt vattenpipa de senaste 30 dagarna?
Ungefär tillfällen.

9. Hur har du fått tag på tobak de senaste 30 dagarna?

(Fler alternativ kan fyllas i)

- ☐ a) Köpte själv i butik
- ☐ b) Köpte i automat till exempel på en restaurang
- ☐ c) Genom mamma eller pappa
- ☐ d) Genom syskon eller kompisar
- ☐ e) Betalade någon för att köpa ut
- ☐ f) Köpte smuggeltobak genom en kontakt
- ☐ g) Beställde och fick levererat från internet
- ☐ h) Annat sätt nämligen.....

10. På vilket sätt har du oftast fått tag på tobak de senaste 30 dagarna?

Skriv bokstaven på det alternativ från fråga 9 som stämmer bäst in ☐

11. Om du fått tag på tobak genom någon annan, var fick den personen tobaken ifrån?

(Fler alternativ kan kryssas i)

- ☐ Från butik eller liknande
- ☐ Från person som säljer illegal/insmugglad tobak från utlandet
- ☐ Via internet
- ☐ Införd tobak från utlandet vid t.ex. semesterresa
- ☐ Från annan person över 18 år
- ☐ Vet inte var den kom från

12. Du som rökt cigaretter de senaste 30 dagarna

hur mycket brukar du betala för ett paket?kr/paket

☐ Betalar aldrig själv

13. a. Var köper du oftast tobak?

Nära bostaden ☐ Nära skolan ☐ Köper inte själv ☐

b. Är lågt pris på tobaken viktigt för dig? ja ☐ nej ☐ vet ej ☐

c. Brukar du bli nekad att köpa tobak i butik? ja ☐ nej ☐ Köper inte själv ☐

14. Tycker du det är bra att det är förbjudet att sälja tobak till ungdomar under 18 år?

ja ☐ nej ☐ vet ☐ ej ☐

15. Tycker du att det ska vara olagligt för ungdomar under 18 år att ha och använda tobak och att polisen därmed har rätt att beslagta tobaken?

ja ☐ nej ☐ vet ☐ ej ☐

16. Vet du vilken butik du ska gå till om du vill få tag på tobak?

ja ☐ nej ☐

17. Vem tycker du har ansvaret för att ungdomar under 18 år inte ska använda tobak?

(Fler alternativ kan kryssas i)

- ☐ Ungdomarna själva
- ☐ Föräldrar
- ☐ Skolan
- ☐ De som säljer
- ☐ Polisen
- ☐ Annan nämligen.....

18. Vad tycker du att man ska göra för att minska risken att ungdomar under 18 år får tag på tobak? (Fler alternativ kan kryssas i)

- ☐ Förbjuda ungdomar under 18 år att inneha tobaksprodukter
- ☐ Höja priset ordentligt (till ca 100 kr/paket)
- ☐ Enbart tillåta tobaksförsäljning i speciella butiker (jfr Systembolaget)
- ☐ Förbjuda exponering så att varorna inte syns i butik utan måste frågas efter
- ☐ Jag tycker inte att man ska göra fler insatser
- ☐ Annat förslag

TACK FÖR DIN MEDVERKAN!

Bilaga 2. Missivbrev och skriftligt intyg

**LÄNSSTYRELSEN
I STOCKHOLMS LÄN**

Den här studien genomförs av Karolinska Institutet som ett uppdrag från Länsstyrelsen i Stockholms län. Syftet är att få en bild av ungdomars tillgång till tobak och attityder kring tobaksrestriktioner. Projektledare är Susanne Unger, tel 08- 524 87 999, e-mailadress: susanne.unger@ki.se.

Att vara med i den här studien är anonymt och frivilligt och du kan avbryta din medverkan nu om du vill. Det här skriftliga intyget behöver vi för att vi frågar dig som är under 18 år om information. Intyget är helt separat från den besvarade enkäten. I slutet av vårterminen skickas resultatet till de skolor som deltagit. Tack för att du tar dig tid!

Jag har tagit del av ovanstående information

Elevens namn

☐ **Jag vill delta i studien och besvara enkäten.**

☐ **Jag vill inte delta i studien**

Datum.....

Elevens namnteckning.....

Bilaga 3. Utvärdering av genomförandet

PROCESSUTVÄRDERING

Hur tycker ni att datainsamlingen gick överlag?

Hur gick det med målet att fråga var tionde elev som passerade?

Var det något oförutsägbart som inträffade under insamlandet?

Övriga kommentarer:

Hur många elever tillfrågades vid respektive skola?

Skolans namn	Antal tillfrågade elever	Antal besvarade enkäter	Totalt antal elever på skolan

Bilaga 4. Antal elever som resultatets figurer baseras på (läns- och kommun/stadsdelsnivå)

Denna bilaga presenterar antalet och den procentuella andelen elever som resultatets figurer baseras på. För samtliga figurer, 1-14e, presenteras detta på länsnivå. För figur 1-5 samt 11-14e presenteras det per kommun/stadsdel då dessa figurer i resultatavsnittet presenteras på både läns- och kommun/stadsdelsnivå.

Länsnivå.

Figurer i resultatavsnittet	Antal och procentuell andel
1	Cigaretter n =1423 (99,1 %) Snus n =1420 (98,9 %) Vattenpipstobak n =1414 (98,5 %)
2	n=1412 (98,3%)
3	n= 1393 (97,0 %)
4	n= 1396 (97,2 %)
5	n= 1340 (93,3 %)
6	n = 607 (96,7%)
7	n = 457 (73,2%)
8	n= 515 (82,1%)
9	n= 518 (86,9%)
10	n= 545 (86,9%)
11	n= 1349 (93,9%)
12	n= 1355 (94,4%)
13	n= 1362 (94,9%)
14	n=1343 (93,5%)

Nynäshamn	n= 63 (98,4 %)	n= 63 (98,4 %)	n= 61 (95,3 %)	n= 62 (96,9 %)	n= 60 (93,8 %)	n= 63 (98,4 %)	n= 62 (96,9 %)	n= 62 (96,9 %)	n= 62 (96,9 %)
	n= 63 (98,4 %)	n= 63 (98,4 %)	n= 61 (95,3 %)	n= 62 (96,9 %)	n= 60 (93,8 %)	n= 63 (98,4 %)	n= 62 (96,9 %)	n= 62 (96,9 %)	n= 62 (96,9 %)
	n= 62 (96,9 %)	n= 63 (98,4 %)	n= 61 (95,3 %)	n= 62 (96,9 %)	n= 60 (93,8 %)	n= 63 (98,4 %)	n= 62 (96,9 %)	n= 62 (96,9 %)	n= 62 (96,9 %)
Sigtuna	n= 112 (100 %)	n= 111 (99,1 %)	n= 110 (98,2 %)	n= 111 (99,1 %)	n= 106 (94,6 %)	n= 106 (94,6 %)	n= 107 (95,5 %)	n= 105 (93,8 %)	n= 103 (92,0 %)
	n= 112 (100 %)	n= 111 (99,1 %)	n= 110 (98,2 %)	n= 111 (99,1 %)	n= 106 (94,6 %)	n= 106 (94,6 %)	n= 107 (95,5 %)	n= 105 (93,8 %)	n= 103 (92,0 %)
	n= 112 (100 %)	n= 111 (99,1 %)	n= 110 (98,2 %)	n= 111 (99,1 %)	n= 106 (94,6 %)	n= 106 (94,6 %)	n= 107 (95,5 %)	n= 105 (93,8 %)	n= 103 (92,0 %)
Södermalm	n= 85 (98,8 %)	n= 86 (100 %)	n= 83 (96,5 %)	n= 85 (98,8 %)	n= 77 (89,5 %)	n= 78 (90,7 %)	n= 77 (89,5 %)	n= 78 (90,7 %)	n= 78 (90,7 %)
	n= 85 (98,8 %)	n= 86 (100 %)	n= 83 (96,5 %)	n= 85 (98,8 %)	n= 77 (89,5 %)	n= 78 (90,7 %)	n= 77 (89,5 %)	n= 78 (90,7 %)	n= 78 (90,7 %)
	n= 85 (98,8 %)	n= 86 (100 %)	n= 83 (96,5 %)	n= 85 (98,8 %)	n= 77 (89,5 %)	n= 78 (90,7 %)	n= 77 (89,5 %)	n= 78 (90,7 %)	n= 78 (90,7 %)
Södertälje	n= 91 (100 %)	n= 90 (98,9 %)	n= 85 (93,4 %)	n= 85 (93,4 %)	n= 81 (89,0 %)	n= 82 (90,1 %)	n= 82 (90,1 %)	n= 79 (86,8 %)	n= 77 (84,6 %)
	n= 91 (100 %)	n= 90 (98,9 %)	n= 85 (93,4 %)	n= 85 (93,4 %)	n= 81 (89,0 %)	n= 82 (90,1 %)	n= 82 (90,1 %)	n= 79 (86,8 %)	n= 77 (84,6 %)
	n= 89 (97,8 %)	n= 90 (98,9 %)	n= 85 (93,4 %)	n= 85 (93,4 %)	n= 81 (89,0 %)	n= 82 (90,1 %)	n= 82 (90,1 %)	n= 79 (86,8 %)	n= 77 (84,6 %)
Täby	n= 136 (100 %)	n= 133 (97,8 %)	n= 133 (97,8 %)	n= 131 (96,3 %)	n= 124 (91,2 %)	n= 127 (93,4 %)	n= 126 (92,6 %)	n= 127 (93,4 %)	n= 125 (91,9 %)
	n= 136 (100 %)	n= 133 (97,8 %)	n= 133 (97,8 %)	n= 131 (96,3 %)	n= 124 (91,2 %)	n= 127 (93,4 %)	n= 126 (92,6 %)	n= 127 (93,4 %)	n= 125 (91,9 %)
	n= 135 (97,8 %)	n= 133 (97,8 %)	n= 133 (97,8 %)	n= 131 (96,3 %)	n= 124 (91,2 %)	n= 127 (93,4 %)	n= 126 (92,6 %)	n= 127 (93,4 %)	n= 125 (91,9 %)
Vallentuna	n= 61 (100 %)	n= 61 (100 %)	n= 61 (100 %)	n= 61 (100 %)	n= 60 (98,3 %)	n= 58 (95,1 %)	n= 61 (100 %)	n= 61 (100 %)	n= 57 (93,4 %)
	n= 61 (100 %)	n= 61 (100 %)	n= 61 (100 %)	n= 61 (100 %)	n= 60 (98,3 %)	n= 58 (95,1 %)	n= 61 (100 %)	n= 61 (100 %)	n= 57 (93,4 %)
	n= 61 (100 %)	n= 61 (100 %)	n= 61 (100 %)	n= 61 (100 %)	n= 60 (98,3 %)	n= 58 (95,1 %)	n= 61 (100 %)	n= 61 (100 %)	n= 57 (93,4 %)

Bilaga 5. Resultat i absoluta tal per kommun/stadsdel

”Hur många cigaretter har du rökt/dosor snus har du snusat/vid hur många tillfällen har du rökt vattenpipa de senaste 30 dagarna?” Presenterat i medelvärde och median bland de som brukat respektive produkt de senaste 30 dagarna. Fördelning efter kommun/stadsdel.

	Antal cigaretter		Antal snusdosor		Antal tillfällen vattenpipa	
	Medelvärde	Median	Medelvärde	Median	Medelvärde	Median
Länet	106,5	35,0	7,4	2,0	3,6	2,0
Danderyd	64,9	18,0	7,0	3,5	2,9	2,0
Haninge	161,9	55,0	7,1	1,5	1,6	1,0
Huddinge	71,6	35,0	3,5	1,0	2,1	2,0
Hägersten-Liljeholmen	148,9	60,0	9,5	7,0	6,0	2,0
Järfälla	102,7	20,0	17,9	2,0	4,7	2,0
Kungsholmen	102,7	20,0	3,3	2,0	2,7	1,0
Nacka	90,4	40,0	4,0	2,0	1,3	1,0
Norrtälje	203,1	34,5	9,1	6,0	2,0	1,5
Nynäshamn	29,5	10,0	6,3	5,0	2,2	1,5
Sigtuna	34,4	10,0	3,8	1,0	1,6	1,0
Södertälje	180,2	75,0	3,2	1,5	3,0	2,0
Södermalm	68,0	30,0	1,8	1,0	1,3	1,0
Täby	90,3	40,0	14,5	2,0	5,4	2,0
Vallentuna	145,5	60,0	3,3	2,0	3,6	2,0

”Hur har du fått tag på tobak de senaste 30 dagarna?” De tre vanligaste svaren, presenterat i antal elever efter kommun/stadsdel.

Kommun/Stadsdels	Genom syskon eller kompisar	Köpte själv i butik	Betalade någon att köpa ut	Genom mamma eller pappa
Danderyd	41	22	8	
Haninge	40	25	16	
Huddinge	24	11	7	
Hägersten-Liljeholmen	34	35		11
Järfälla	21	15	10	
Kungsholmen	26	21	3	
Nacka	61	31	13	
Norrtälje	8	4		3
Nynäshamn	14	1		
Sigtuna	37	11	5	
Södertälje	26	19	5	
Södermalm	24	7	5	
Täby	51	36	11	
Vallentuna	32	9	9	

”Var köper du oftast tobak?” Presenterat i antal elever efter kommun/stadsdel bland dem som brukat tobak de senaste 30 dagarna.

Kommun/Stadsdel	Nära bostaden	Nära skolan	Köper inte tobak själv
Danderyd	9	10	22
Haninge	20	10	23
Huddinge	9	4	10
Hägersten-Liljeholmen	15	12	15
Järfälla	11	4	14
Kungsholmen	12	10	10
Nacka	25	5	26
Norrtälje	0	1	6
Nynäshamn	1	1	12
Sigtuna	7	3	26
Södertälje	12	4	10
Södermalm	6	4	11
Täby	12	9	27
Vallentuna	2	10	17

”Brukar du bli nekad att köpa tobak i butik?” Presenterat i antal elever efter kommun/stadsdel bland dem som brukat tobak de senaste 30 dagarna.

Kommun/Stadsdel	Ja	Nej	Köper inte tobak själv
Danderyd	5	22	20
Haninge	17	16	30
Huddinge	4	10	12
Hägersten-Liljeholmen	11	21	14
Järfälla	6	10	15
Kungsholmen	10	13	13
Nacka	7	20	34
Norrtälje	0	5	5
Nynäshamn	0	2	12
Sigtuna	5	7	25
Södertälje	9	13	9
Södermalm	6	5	9
Täby	12	22	24
Vallentuna	5	6	24

”Om du fått tag på tobak genom någon annan, var fick den personen tobaken ifrån?” De tre vanligaste svaren, presenterat i antal elever efter kommun/stadsdel bland de elever som brukat tobak de senaste 30 dagarna och som inte köpt tobaken själva.

Kommun/Stadsdel	Från butik eller liknande	Från en annan person över 18 år	Införd från utlandet, t.ex. vid semesterresa	Från person som säljer illegalt	Vet inte var den kom ifrån
Danderyd	40	14			2
Haninge	45	15	2	2	
Huddinge	16	13			1
Hägersten-Liljeholmen	39	16	5	5	5
Järfälla	22	12	3		
Kungsholmen	26	10			5
Nacka	56	16	6		
Norrtälje	5	4	1		1
Nynäshamn	12	2			1
Sigtuna	32	9			3
Södertälje	22	18			4
Södermalm	21	7	2		
Täby	49	22	7		
Vallentuna	32	11		4	

”Är lågt pris på tobaken viktigt för dig?” Presenterat i antal elever efter kommun/stadsdel bland dem som brukat tobak de senaste 30 dagarna.

Kommun/Stadsdel	Ja	Nej	Vet ej
Danderyd	7	28	13
Haninge	24	21	18
Huddinge	8	11	7
Hägersten-Liljeholmen	12	26	14
Järfälla	12	16	4
Kungsholmen	8	17	13
Nacka	20	28	18
Norrtälje	2	4	5
Nynäshamn	4	5	6
Sigtuna	8	21	10
Södertälje	8	17	8
Södermalm	7	11	4
Täby	21	30	13
Vallentuna	17	13	6

Länsstyrelsens rapportserie

Utkomna rapporter under 2011

1. Nya bostäder i Stockholms skärgård – aktuella bostadsprojekt 2011, *avdelningen för social utveckling*
2. Klimatförändringar och Mälaren ur ett vatten- och naturmiljöperspektiv, *avdelningen för samhällsskydd och beredskap*
3. På rätt väg? – Regional strategi för jämställdhet i Stockholms län 2008-2013, *avdelningen för tillväxt*
4. Tillsyn av bostadsstiftelser – granskning av 41 bostadsstiftelser 2010-2011, *avdelningen för rättsliga frågor*
5. Landsbygden i Stockholms län – en sammanställning i siffror, *avdelningen för landsbygd*
6. Skyddat boende för våldsutsatta personer – delrapport av en nationell kartläggning, *avdelningen för social utveckling*
7. SOL-projektet – resultat och effekter – en översikt, *avdelningen för tillväxt*
8. Länsstyrelsens medverkan i rullande översiktsplanering, *avdelningen för planfrågor*
9. Riktlinjer för bostadsförsörjning med koppling till rullande översiktsplanering, *avdelningen för social utveckling*
10. En dörr in – flera vägar ut – en studie av ungdomsarbetslösheten i Stockholmsregionen, *avdelningen för tillväxt*
11. Bottenfauna i Stockholms län 2010 – en undersökning av åtta lokaler i rinnande vatten och fyra lokaler i sjölitoral, *avdelningen för miljö*
12. Kiselalger i vattendrag i Norra Östersjöns vattendistrikt 2010, *avdelningen för miljö*
13. Bostadsmarknadsenkäten Stockholms län 2011, *avdelningen för social utveckling*
14. Övervakning av strandexploatering längs sötvattenstränder – metodutveckling 2010, *avdelningen för miljö*
15. Är våra kommuner klimatanpassade? – Ansvar, riktlinjer och åtgärder, *avdelningen för samhällsskydd och beredskap*
16. Entrepreneur Sthlm – effekter på det regionala rådgivningssystemet?, *avdelningen för tillväxt*
17. Tillgång till tobak – en undersökning om anskaffning och attityder bland gymnasieelever under 18 år i Stockholms län, *avdelningen för social utveckling*

Länsstyrelsen i Stockholms län har i uppdrag att samordna och utveckla det regionala tobakspreventiva arbetet. Ett effektivt tobakspreventivt arbete som begränsar ungdomars tillgång till tobak kräver kunskap om målgruppen i förhållande till tobak. Det ökar kunskapen om var resurser kan sättas in och hur insatser ska riktas.

Som ett led i arbetet har därför denna kvantitativa undersökning av 1 436 gymnasieelever som är under 18 år genomförts. Sammanlagt 40 skolor från elva kommuner och tre stadsdelsförvaltningar deltog. Syftet var att studera på vilket sätt och hur lätt dessa elever fått tag på tobak och vilka attityder de har till tillgångsbegränsande insatser.

Tanken är att undersökningens resultat kan ligga till grund för det opinionsskapande arbetet i länet, i arbetet med att utveckla tillsynen av tobaksförsäljning och i arbetet mot illegal tobak.

Länsstyrelsen, enheten för sociala frågor

*Rapporten finns som pdf på vår webbplats:
www.lansstyrelsen.se/stockholm*

ISBN 978-91-7281-434-9

Adress

Länsstyrelsen i Stockholms län

Hantverkargatan 29

Box 22 067

104 22 Stockholm

Tfn: 08- 785 40 00 (vxl)

www.lansstyrelsen.se/stockholm